

Linda-Lotta Lepistö

**SUKUPUOLEN VAHVISTAMISESTA ANNETTU
LAKI LASTEN OIKEUKSIEN
NÄKÖKULMASTA**

Toteutuuko lasten tasa-arvoinen kohtelu?

TIIVISTELMÄ

Linda-Lotta Lepistö: Sukupuolen vahvistamisesta annettu laki lapsen oikeuksien näkökulmasta – toteutuuko lasten tasa-arvoinen kohtelu?
Kandidaatin tutkielma
Tampereen yliopisto
Hallintotieteiden tutkinto-ohjelma
Huhtikuu 2023

Sukupuolivähemmistöjen oikeudet ovat puhututtaneet ihmisiä paljon viime aikoina, sillä eduskunnassa hyväksyttiin helmikuussa 2023 uusi laki sukupuolen vahvistamisesta (translaki, 295/2023). Translainsäädännön uudistuksella pyrittiin muun muassa parantamaan transsukupuolisten henkilöiden itsemääräämisoikeutta poistamalla laista lisääntymiskyvyttömyysvaatimus sekä eriyttämällä lääketieteellinen selvitys ja sukupuolen juridinen vahvistaminen toisistaan. Kritiikkiä on kuitenkin kohdannut transsukupuolisten lasten ja nuorten rajaaminen lain ulkopuolelle. Sukupuolen juridinen vahvistaminen on translain 1 §:n mukaan mahdollista vain, jos henkilö on täysi-ikäinen. Tässä tutkimuksessa perehdytään tähän uuden translain 1 §:n sisältämään täysi-ikäisyysvaatimukseen. Täysi-ikäisyysvaatimus asettaa lapset epäyhdenvertaiseen asemaan aikuisiin nähden, minkä vuoksi on tärkeää tarkastella, onko lasten ja nuorten rajaaminen translain ulkopuolelle ollut perusteltua.

Tutkimuksessa tarkastellaan translakiin liittyvää valmisteluaineistoa, muun muassa hallituksen esitystä eduskunnalle laiksi sukupuolen vahvistamisesta ja siihen liittyviksi laeiksi (HE 189/2022 vp), jotta voidaan selvittää, miten alaikäisten rajaamista uuden translain vaikutuspiiriin ulkopuolelle on perusteltu. Tämän lisäksi tarkoituksena on analysoida translain 1 §:n täysi-ikäisyysvaatimuksen sekä perustuslain (731/1999) 6 §:ssä turvatun yhdenvertaisuuden suhdetta toisiinsa, jotta voidaan tarkastella, onko translain täysi-ikäisyysvaatimus ristiriidassa lasten perus- ja ihmisoikeuksien kanssa. Tutkimus on pääosin lainopillinen, sillä tutkimuksessa tulkitaan ja punnitaan voimassa olevaa lainsäädäntöä, mutta tutkimuksessa tarkastellaan myös lainsäädäntötutkimukselle tyypillisesti lainvalmisteluprosessia.

Yhdenvertaisuussäännöksen sekä siihen liittyvän lainvalmisteluaineiston ja oikeuskirjallisuuden tarkastelu osoittaa, että yhdenvertaisuus ei estä ikärajan tai täysi-ikäisyysvaatimuksen asettamista, mutta tällainen oikeuden rajoittaminen vaatii kuitenkin hyväksyttävän perusteen. Täysi-ikäisyysvaatimuksen oikeellisuutta ei ole siis ollut mahdollista tarkastella ainoastaan yhdenvertaisuuden kautta, minkä vuoksi vaatimusta on arvioitu tutkimuksessa myös suhteessa lapsioikeudellisiin periaatteisiin sekä perusoikeuksien rajoitusedellytyksiin.

Lapsioikeudellisten periaatteiden ja perusoikeuksien rajoitusedellytysten pohjalta suoritettu analyysi osoittaa, että täysi-ikäisyysvaatimus on ristiriidassa lasten oikeuksien kanssa ja näin myös ongelmallinen perustuslain 6 §:n yhdenvertaisuuden kannalta. Translakia koskevassa hallituksen esityksessä ei ole riittävästi huomioitu lasten oikeuksia, ja täysi-ikäisyysvaatimuksen perustelut ovat jääneet puutteellisiksi. Lasten yhdenvertaisuutta aikuisiin nähden rikkoo siis se, että täysi-ikäisyysvaatimuksen oikeellisuutta ei ole osoitettu eikä perusteltu riittävästi.

Transsukupuolisten lasten ja nuorten oikeuksien turvaamiseksi tulisi heti ryhtyä translain jatkovalmisteluun. Jatkovalmistelussa lasten oikeudellista asemaa täytyy arvioida kattavasti heidän perus- ja ihmisoikeuksiensa kautta, jotta täysi-ikäisyysvaatimuksen tilalle voidaan löytää lasten etua parhaiten palveleva vaihtoehto.

Avainsanat: translaki, lasten oikeudet, yhdenvertaisuus, perusoikeudet

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck –ohjelmalla

SISÄLLYSLUETTELO

LÄHDELUETTELO.....	ii
LYHENNELUETTELO	iv
1 JOHDANTO	1
1.1 Aiheen esittely.....	1
1.2 Tutkimuskysymykset ja rajaukset.....	2
1.3 Tutkimusmetodi ja -aineisto.....	3
2 HALLITUKSEN ESITYS LAIKSI SUKUPUOLEN VAHVISTAMISESTA	5
2.1 Laki sukupuolen vahvistamisesta.....	5
2.2 Lainvalmistelu Suomessa.....	6
2.3 Translainsäädännön uudistamiseksi asetetut työryhmät	8
2.4 Hallituksen esityksen luonnos lausuntokierroksella	10
2.5 Hallituksen esitys (HE 189/2022 vp) lasten ja nuorten oikeuksien näkökulmasta	13
2.5.1 Yleisiä huomioita	13
2.5.2 Vaatimus täysi-ikäisyydestä	14
2.5.3 Vaikutukset lapsen oman sukupuoli-identiteetin kannalta.....	16
3 LAPSI OIKEUSSUBJEKTINA.....	19
3.1 Lapsen oikeus vaikuttaa itseään koskeviin asioihin.....	19
3.1.1 Lasten oikeudellisen aseman sääntely	19
3.1.2 Yhdenvertaisuus perustuslaissa	22
3.1.3 Perusoikeuksien rajoitusedellytykset	24
3.2 Lapsioikeudelliset periaatteet.....	25
3.2.1 Lapsen oikeuksien sopimuksen yleisperiaatteet	25
3.2.2 Lapsen edun ensisijaisuus.....	26
3.2.3 Lapsen osallisuus	28
3.2.4 Lapsen erityisen suojelun ja huolenpidon tarve	29
4 TRANSLAIN TÄYSI-IKÄISYYSVAATIMUKSEN OIKEUDELLINEN TARKASTELU.....	31
4.1 Ikäraja ja yhdenvertaisuus.....	31
4.2 Ikäraja ja lapsioikeudelliset periaatteet	32
4.3 Hallituksen esityksen perustelut ja perusoikeuksien rajoitusedellytykset.....	36
5 JOHTOPÄÄTÖKSET.....	39

LÄHDELUETTELO

Kirjallisuus:

- Araneva, M. (2016). Lapsen suojelu: toteuttaminen ja päätöksenteko: käsikirja lapsen asioista päättävälle (2. uudistettu painos). Alma Talent.
- Hakalehto, S. & Hoppu, E. (2018). Lapsioikeuden perusteet. Alma Talent.
- Hirvonen, A. (2011). Mitkä metodit? Opas oikeustieteen metodologiaan. Helsinki: Yleisen oikeustieteen julkaisuja 17.
- Määttä, T. & Paso, M. (2019). Johdatus oikeudellisen ratkaisun teoriaan. Helsinki: Helsingin yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta.
- Nieminen, L. (1990). Lasten perusoikeudet. Helsinki: Lakimiesliiton kustannus.
- Nieminen, L. (2006). Lapsuudesta vanhuuteen: perus- ja ihmisoikeuksien merkitys eri ikävaiheissa. Helsinki: Edita.
- Niemivuo, M. (2020). Lainvalmistelu: oikeudelliset perusteet ja käytäntö. Helsinki: Kauppakamari.
- Saraviita, I. (2005). Suomalainen perusoikeusjärjestelmä. Helsinki: Talentum.
- Tala, J. (2004). Lainsäädäntötutkimus – turhaa vai tarpeellista. Oikeus 4/2004, s. 378–397.
- Viljanen, V.-P. (2001). Perusoikeuksien rajoitusedellytykset. Helsinki: WSOYpro.

Virallislähteet:

- Euroopan ihmisoikeussopimus (SopS 18–19/1990).
- HE 309/1993 vp – Hallituksen esitys eduskunnalle perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta.
- HE 56/2001 vp – Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi sukupuolen vahvistamisesta eräissä tapauksissa ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.
- HE 104/2017 vp – Hallituksen esitys eduskunnalle etu- ja sukunimilaiksi ja laiksi rekisteröidystä parisuhteesta annetun lain 8 ja 9 §:n muuttamisesta.
- HE 189/2022 vp – Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi sukupuolen vahvistamisesta ja siihen liittyviksi laeiksi.
- Lapsen oikeuksien komitean yleiskommentti Nro 5 (2003) Lapsen oikeuksien yleissopimuksen yleiset täytäntöönpanotoimenpiteet (4 artikla, 42 artikla ja 44 artiklan 6 kohta). CRC/GC/2003/5.
- Lapsen oikeuksien komitean yleiskommentti Nro 12 (2009) Lapsen oikeus tulla kuulluksi. CRC/C/GC/12.

Lapsen oikeuksien komitean yleiskommentti Nro 14 (2013) Lapsen oikeudesta saada etunsa otetuksi ensisijaisesti huomioon (3 artikla, 1 kohta). CRC/C/GC/14.

Lapsen oikeuksien komitean yleiskommentti Nro 15 (2013) lapsen oikeudesta nauttia parhaasta mahdollisesta terveydentilasta (24 artikla). CRC/C/GC/15.

Lapsen oikeuksien komitean yleiskommentti Nro 20 (2016) lapsen oikeuksien täytäntöönpanosta nuoruusiässä. CRC/C/GC/20.

PeVM 25/1994 vp – Perustuslakivaliokunnan mietintö n:o 25 hallituksen esityksestä perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta.

STM:n raportteja ja muistioita 2015:23: Sukupuolen oikeudellisen vahvistamisen edellytykset. Työryhmän loppuraportti.

STM 31.1.2020: Vaihtoehtoiset sääntelymallit sukupuolivähemmistöjen oikeudellisen aseman järjestämiseksi. Translainsäädännön uudistamisen valmistelutyöryhmän raportti sääntelyvaihtoehdoista transsukupuolisia ja muita sukupuolivähemmistöihin kuuluvia henkilöitä koskevan lainsäädännön kehittämiseksi.

STM 11.2.2022: Selvitys sukupuolen oikeudellista vahvistamista koskevan sääntelyn vaikutuksista lasten ja nuorten perus- ja ihmisoikeuksien toteutumiseen.

STM 18.2.2022: Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi sukupuolen vahvistamisesta sekä siihen liittyvien lakien muuttamisesta. Lausuntokierrokselle.

STM 21.9.2022: Lausuntoyhteenvedo hallituksen esityksestä eduskunnalle laiksi sukupuolen vahvistamisesta sekä siihen liittyvien lakien muuttamisesta.

Tasa-arvojulkaisuja 2018:4: Tasa-arvovaltuutetun kertomus eduskunnalle – K 22/2018 vp. Suomen Yliopistopaino Oy.

Valtioneuvoston julkaisuja 2019:31: Pääministeri Sanna Marinin hallituksen ohjelma: Osallistava ja osaava Suomi – sosiaalisesti, taloudellisesti ja ekologisesti kestävä yhteiskunta. Helsinki.

YK:n lapsen oikeuksien yleissopimus (SopS 60/1991)

YK:n ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistus (1948)

YK:n kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus (SopS 7–8/1976).

YK:n taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus (SopS 6/1976).

Verkkolähteet:

Säädösvalmistelun kuulemisopas. Ohje kuulemiseen säädösvalmisteluprosessissa (<http://kuulemisopas.finlex.fi>).

LYHENNELUETTELO

EU	Euroopan unioni
HE	hallituksen esitys
KP	Kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus
Ks.	Katso
PeVM	Perustuslakivaliokunnan mietintö
s.	Sivu, sivulla
STM	sosiaali- ja terveysministeriö
TSS	Taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus
YK	Yhdistyneet kansakunnat

1 JOHDANTO

1.1 Aiheen esittely

Sukupuolivähemmistöjen oikeudet suomalaisessa oikeusjärjestyksessä ovat olleet paljon esillä viime aikoina, sillä eduskunnassa hyväksyttiin helmikuussa 2023 uusi translaki eli laki sukupuolen vahvistamisesta (295/2023). Suomen translainsäädäntöä on pidetty jo pitkään vanhentuneena, sillä entinen translaki (laki transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta, 563/2002) sisälsi muun muassa vanhentunutta termistöä sekä vaatimuksen lisääntymiskyvyttömyydestä. Sukupuolen juridinen vahvistaminen on siis aikaisemmin ollut mahdollinen vain, jos henkilö on voitu muun ohella todeta lisääntymiskyvyttömäksi, mikä on ollut ongelmallista transsukupuolisten henkilöiden itsemääräämisoikeuden kannalta. Esimerkiksi tasa-arvovaltuutettu on tuonut esille kertomuksessaan eduskunnalle, että sukupuolivähemmistöt kohtaavat Suomessa monenlaista syrjintää, mutta räikeimmäksi ihmisoikeusloukkaukseksi nousee tämä lisääntymiskyvyttömyysvaatimus. Myös Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on katsonut lisääntymiskyvyttömyyden edellyttämisen ihmisoikeussopimuksien vastaiseksi ja Suomi on saanut kritiikkiä sitä koskien kansallisten toimijoiden lisäksi useilta kansainvälisiltä tahoilta, kuten YK:n ihmisoikeusneuvostolta ja Euroopan neuvoston ihmisoikeusvaltuutetulta.¹

Itsemääräämisoikeuden tunnistavan translain säätäminen on ollut osana nykyisen pääministeri Sanna Marinin hallitusohjelman oikeusvaltion kehittämisen tavoitetta. Translainsäädäntöä ryhdyttiin uudistamaan STM:n toimesta hallitusohjelman mukaisesti, mutta tämän lisäksi lainvalmisteluprosessin aikana eduskunnan käsiteltäväksi saatettiin kansalaisaloite ”Oikeus olla – kansalaisaloite oikeudenmukaisemman translain puolesta” (KAA 6/2021 vp). Uusi translaki vastaa kuitenkin sisällöltään STM:n virkamiestyöryhmän valmistelemaa kokonaisuutta, mikä on herättänyt kritiikkiä translasten ja -nuorten oikeuksien kannalta, sillä sukupuolen juridisen vahvistamisen edellytyksenä on myös uuden translain kohdalla henkilön täysi-ikäisyys.

Keskeisin tavoite uuden translain säätämisessä on siis ollut transsukupuolisten henkilöiden itsemääräämisoikeuden vahvistaminen, mihin on pyritty poistamalla laista vaatimus lisääntymiskyvyttömyydestä sekä erottamalla lääketieteelliset tutkimukset ja hoidot sukupuolen juridisesta vahvistamisesta. Sukupuolen juridinen vahvistamisprosessi perustuu nykyisessä oikeustilassa nimenomaan henkilön omaan selvitykseen eikä näin ollen lääketieteellinen prose-

¹ Tasa-arvojulkaissu 2018:4, s. 13

duuri ole enää pakollinen, mikä on erittäin merkittävää henkilön itsemääräämisoikeuden kannalta.² Edellä mainittu kritiikki uutta lakia kohtaan johtuu nimenomaan siitä, että se ei muuta oikeustilaa translasten ja -nuorten kannalta eli nämä positiiviset vaikutukset itsemääräämisoikeuteen eivät toteudu heidän kohdallaan. Eduskunnalle käsiteltäväksi tullessa kansalaisaloitteessa (KAA 6/2021 vp) ehdotettiin, että juridisen sukupuolen vahvistamisen menettely olisi mahdollista alle 15-vuotiaalle huoltajan suostumuksella ja 15 vuotta täyttänyt pystyisi vahvistamaan sukupuolensa ilman suostumusta. STM:n asettama virkamiestyöryhmä on kuitenkin lainvalmisteluprosessissaan päätenyt pitämään täysi-ikäisyyden vaatimuksen osana sukupuolen vahvistamisen menettelyä ja myös uudessa translaissa tämä sukupuolen vahvistamisen menettely on rajattu ainoastaan täysi-ikäisille henkilöille. Kun hallituksen esityksessä tavoitteena on ollut itsemääräämisoikeuden vahvistaminen sukupuolen vahvistamisprosessissa, alaikäisten rajaaminen tämän ulkopuolelle herättää kysymyksen siitä, mitä tämä tarkoittaa heidän perus- ja ihmisoikeuksien kannalta.

1.2 Tutkimuskysymykset ja rajaukset

Tässä tutkimuksessa tulen tarkastelemaan hallituksen esitystä eduskunnalle laiksi sukupuolen vahvistamisesta ja siihen liittyviksi laeiksi (HE 189/2022 vp). Tutkimuksen tarkoituksena on selvittää sitä, miten alaikäisten rajaamista sukupuolen vahvistamisesta annetun lain vaikutuspiirin ulkopuolelle on esityksessä perusteltu sekä miten lasten ja nuorten asema on huomioitu lainvalmistelussa. Tämän lisäksi aion tarkastella sitä, onko lasten ja nuorten rajaaminen lain ulkopuolelle ollut perusteltua vai voiko uuden translain 1 §:n täysi-ikäisyysvaatimuksen nähdä ristiriitaisena suhteessa perustuslain (731/1999) 6 §:ssä turvattuun yhdenvertaisuuteen. Ensimmäisenä tarkoitukseni ei ole löytää täydellistä ehdotusta mahdolliseksi ikärajaksi translakiin, vaan enemmänkin tarkastella tätä täysi-ikäisyysvaatimusta lasten ja nuorten oikeuksien toteutumisen kannalta.

Rajaan tarkasteluni vain sukupuolen vahvistamisesta annettuun lakiin, vaikka translainsäädännön uudistuksen myötä useampi laki koki muutoksia. Tutkimuksessani aion keskittyä tarkastelemaan uutta translakia ja sen valmisteluvaihetta nimenomaan lasten ja nuorten näkökulmasta eli en perehdy, esimerkiksi siihen, miten myös kyseisen lain harkinta-aikaa, kirjallista menettelyä tai asuinpaikkaedellytystä on kritisoitu itsemääräämisoikeuden kannalta. Rajaan analyysi-

² HE 189/2022 vp, s. 1

sini ulkopuolelle myös intersukupuolisten ja muunsukupuolisten lasten oikeuksien toteutumisen arvioimisen, sillä heidän tilanteensa ei linkity suoraan tarkastelemaani täysi-ikäisyysvaatimukseen. Esimerkiksi muunsukupuolisten lasten oikeudellisen aseman parantamiseksi pitäisi luopua sääntelyn binäärisestä sukupuoli- ja sukupuoli- ja sisällyttää lakiin kolmas juridinen sukupuoli ennen kuin täysi-ikäisyysvaatimus realisoituisi ongelmaksi heidän kohdallaan.

YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen 1 artiklan mukaan lapsella tarkoitetaan jokaista alle 18-vuotiasta. Tässä tutkimuksessa myös nuorella viitataan alaikäiseen henkilöön.

1.3 Tutkimusmetodi ja -aineisto

Tutkimus on pääosin lainopillinen, sillä tarkoitukseni on tuottaa uutta tietoa oikeudesta sen sisäisestä näkökulmasta tulkitsemalla ja punnitsemalla perustuslain yhdenvertaisuuden ja translain täysi-ikäisyysvaatimuksen suhdetta. Haen tukea tälle punninnalle lapsioikeudellisista periaatteista sekä perus- ja ihmisoikeusmyönteisestä tulkinnasta eli pyrin löytämään lasten perus- ja ihmisoikeuksia parhaiten edistävän vaihtoehdon. Tulkintakannanottoihin päästäkseni tulen hyödyntämään lainopin tulkintameteodeista historiallista tulkintaa, jonka keskiössä on selvittää lainsäätäjän tarkoitusta lain esitöistä, mitä pyrin itse kartoittamaan translain täysi-ikäisyysvaatimuksen kannalta.³ Tutkimuksessa syvennytäänkin lainsäädäntötutkimukselle tyypillisesti tarkemmin translain lainsäädännön lainvalmisteluprosessiin. Lainsäädäntötutkimuksellinen ote lainopin rinnalla on perusteltua, sillä lainopin avulla keskitytään säännösten soveltamiseen ja tulkintaan, kun taas lainsäädäntötutkimuksen kautta pyritään myös tarkastelemaan lain syntyvaihetta, mitä on merkityksellistä tarkastella translain täysi-ikäisyysvaatimuksen kohdalla.⁴

Tulen tarkastelemaan perustuslain 6 §:n yhdenvertaisuusperiaatteen ja uuden translain 1 §:n ristiriitaisuutta pro et contra -argumentaation avulla eli tuon esille ristiriitaisuutta puoltavia argumentteja sekä myös siihen liittyviä vasta-argumentteja⁵. Pohjaan argumenttini voimassa olevaan ja relevanttiin lainsäädäntöön sekä niiden esitöihin ja tarkoitukseni on näin lopulta todentaa mahdollinen ristiriitaisuus säännöksin välillä ja asettaa de lege ferenda – kannanotto.

Keskeisimpänä aineistona tarkastelussani ovat vahvasti velvoittavat oikeuslähteet, kuten perustuslaki sekä sukupuolen vahvistamisesta annettu laki ja heikosti velvoittavina oikeuslähteinä niiden esityöt, kuten hallituksen esitys eduskunnalle perustuslakien perusoikeussäännösten

³ Hirvonen 2011, s. 36–39

⁴ Tala 2004, s. 380

⁵ Määttä ja Paso 2019, s. 79

muuttamisesta (HE 309/1993 vp) ja hallituksen esitys eduskunnalle laiksi sukupuolen vahvistamisesta ja siihen liittyviksi laeiksi (HE 189/2022 vp). Lasten oikeuksien kannalta merkittäväksi oikeuslähteeksi nousee YK:n lapsen oikeuksien sopimusta, johon tulen myös pohjaamaan pohdintaani. Tärkein aineisto koostuu siis tästä syystä suurilta osin voimassa olevasta lainsäädännöstä sekä lain esitöistä, mutta tämän lisäksi haen tulkinta-apua myös oikeuskirjallisuudesta. Soveltuvaa kotimaista oikeuskäytäntöä en pysty tutkielmassani hyödyntämään, sillä uusi laki hyväksyttiin eduskunnassa vastikään.

Aloitan tarkasteluni sukupuolen vahvistamisesta annetun lain lainvalmistelusta. Avaan ensin lainvalmisteluprosessia suomalaisessa kontekstissa, jonka jälkeen pyrin avaamaan hallituksen esitystä ja siinä esitetyjä perusteluja sen lainvalmistelun kautta. Pääluvussa kolme siirryn tarkastelemaan lasten oikeudellista asemaa, jotta voin pääluvussa neljä pätevästi punnita yhdenvertaisuutta ja täysi-ikäisyysvaatimusta lapselle turvattujen oikeuksien kannalta. Tulen huomioida tässä yhteydessä myös aikaisemmin esittämäni huomiot hallituksen esityksestä. Lopuksi kokoan tutkimukseni yhteen johtopäätöksissä.

2 HALLITUKSEN ESITYS LAIKSI SUKUPUOLEN VAHVISTAMISESTA

2.1 Laki sukupuolen vahvistamisesta

Sukupuolen vahvistamisesta annetun lain 1 §:ssä määritellään sukupuolen juridisen vahvistamisen edellytykset seuraavasti:

Henkilö vahvistetaan kuuluvaksi toiseen sukupuoleen kuin mihin hänet on väestötietojärjestelmästä ja Digi- ja väestötietoviraston varmennepalveluista annetussa laissa (661/2009) tarkoitettuun väestötietojärjestelmään merkitty, jos hän:

- 1) esittää selvityksen siitä, että hän pysyvästi kokee kuuluvansa vahvistettavaan sukupuoleen;
- 2) on täysi-ikäinen; ja
- 3) on Suomen kansalainen tai hänellä on asuinpaikka Suomessa.

Merkittävä säännöksessä tapahtunut muutos verrattuna edellisen translain vastaavaan säännökseen on aikaisemmin mainitun lisääntymiskyvyttömyysvaatimuksen poistaminen. Tämän lisäksi on mahdollistettu sukupuolen juridinen vahvistaminen ilman lääketieteellistä selvitystä transsukupuolisuudesta. Kyseiset muutokset vahvistavat merkittävästi transsukupuolisten henkilöiden itsemääräämisoikeutta. Edellytyksenä sukupuolen vahvistamisprosessille säilyy siltikin vielä vaatimus täysi-ikäisyydestä, mikä tarkoittaa sitä, että uuden sääntelyn positiiviset vaikutukset eivät tule realisoitumaan alaikäisten kohdalla.

Tässä luvussa tulen tarkastelemaan sitä, miten hallituksen esityksessä on lähestytty lasten oikeuksia ja miten lopulta on päädytty säilyttämään sukupuolen vahvistamisen ikäraja 18 ikävuodessa. Aloitan tarkasteluni avaamalla lainvalmisteluprosessin etenemistä Suomessa, sillä se nousee melko keskeiseksi esitykseni kannalta. Tämän jälkeen tarkastelen, miten translain-säädännön uudistusta on valmisteltu jo 2010-luvulta alkaen ja miten viimeisin valmistelutyöryhmä on aloittanut toimintansa. Tulen myös avaamaan sitä, miten täysi-ikäisyysvaatimusta on hallituksen esityksen lausuntokierroksella kommentoitu ja onko se mahdollisesti vaikuttanut lopullisen hallituksen esityksen muodostumiseen. Viimeisessä kappaleessa avaan hallituksen esityksen perusteluja täysi-ikäisyysvaatimuksesta ja muutenkin siitä, miten lasten ja nuorten oikeuksia on esityksessä punnittu. Keskeiseksi nousee myös tarkastella osana hallituksen esityksen valmistelua lasten ja nuorten oikeuksista tuotettua selvitystä ja miten se näkyy hallituksen esityksen perusteluissa. Näin pyrin selvittämään täysi-ikäisyysvaatimuksen taustaa, jotta

voin myöhemmin tarkastella sitä perustuslain 6 §:n yhdenvertaisuusperiaatteen ja lasten oikeuksien kannalta.

2.2 Lainvalmistelu Suomessa

Esittelen seuraavaksi tiiviisti lainvalmisteluprosessin etenemisen Suomessa, jotta myöhempi esitykseni hallituksen esityksestä uutta translakia koskien olisi mahdollisimman ymmärrettävä sekä johdonmukainen.

Lainsäädäntöhanke voi saada alkunsa Suomessa usein eri tavoin. Hanke voi olla esimerkiksi seurausta Suomen EU-jäsenyydestä seuraavista velvoitteista, kansainvälisestä sopimuksesta tai se voi olla puhtaasti kansallista alkuperää eli tarve lainsäädännön uudistamiselle on huomattu kansallisten toimijoiden puolesta. Translainsäädännön uudistamisen taustalla on vaikuttanut selvästi merkittävin kotoperäinen lakihankkeen käynnistäjä eli hallitusohjelma.⁶ Hallitusohjelma on Suomen kulloisenkin hallituskokoonpanon laatima dokumentti, jossa puolueosapuolet sopivat yhteisistä tavoitteista tulevalle hallituskaudelle. Perustuslain 61.2 §:n mukaan eduskuntaryhmät neuvottelevat hallitusohjelmasta ja valtioneuvoston kokoonpanosta ennen pääministerin valintaa. Nämä neuvottelut ovat suurelta osin vaikuttamassa siihen, millaiseksi hallitusohjelma lopulta muodostuu eli millaisia toimenpide-ehdotuksia dokumentissa on muun muassa lainsäädännön uudistamiseksi. Nykyisen pääministeri Sanna Marinin hallitusohjelma sisältää tavoitteen oikeusvaltion kehittämisestä muun muassa perus- ja ihmisoikeuksia toteuttavan lainsäädännön ja yhteiskunnan tehokkaan eheyttämisen kautta. Näihin tavoitteisiin on kytketty myös nyt saavutettu translain uudistus.⁷

Lainsäädäntövalmistelu voi alkaa ministeriön aloitteesta, mutta hanke voi käynnistyä myös muun muassa eduskunnan kannanoton tai järjestöjen ja kansalaisten aloitteesta⁸. Valtioneuvoston ohjesäännön (262/2003) 11 §:ssä säännellään ministeriöille kuuluvista tehtävistä ja sen mukaan ministeriö käsittelee muun muassa omaan toimialaansa kuuluvat lainvalmisteluasiat. Uuden translain kohdalla tämä tarkoitti valmistelun käynnistymistä STM:n toimesta.

Kun lainvalmisteluprosessi on käynnistynyt ministeriössä jonkin aloitteen voimasta, alkaa lakihankkeen esivalmistelu, johon sisältyy tiedon keräämistä hankkeeseen liittyvistä seikoista,

⁶ Niemivuo 2020, s. 129–130

⁷ Valtioneuvoston julkaisuja 2019:31, s. 85–89

⁸ Niemivuo 2020, s. 129

lainvalmistelun etenemisen suunnittelu sekä lakihankkeen käynnistämisen tarpeellisuuden arviointi. Jos lakihanke nähdään tarkoituksenmukaisena, tulee ministeriössä seuraavaksi päättää valmisteluelimestä, jolle annetaan toimeksianto laatia varsinaiset säädösehdotukset sekä niiden perustelut mahdollisimman viimeistellyksi. Tätä vaihetta kutsutaan perusvalmisteluksi ja siihen sisältyy myös muun muassa uudistuksen tavoitteiden ja mahdollisten eri vaihtoehtojen hahmottelua sekä niistä mahdollisesti seuraavien erilaisten vaikutusten tarkastelua.⁹

Lakiuudistuksesta vastaava valmisteluelin pyrkii yleensä yksimielisen ehdotukseen – mahdollisesti kompromissien kautta. Yksimielinen ehdotus voikin olla merkittävä tekijä lakiuudistuksen etenemisen ja toteutumisen kannalta, mutta jos ehdotus vaatii liikaa kompromissien tekoa, saattavat lakiuudistuksella kaavailut alkuperäiset tavoitteet jäädä saavuttamatta. Tästä syystä eriävien mielipiteiden ilmaisu konsensuksen etsimisen sijaan voi olla joskus toimivampaa. Jos siis valmisteluelin laatiikin mietinnön, josta on löydettävissä myös eriävät mielipiteet, voi se esimerkiksi lausuntokierroksella antaa tilaa harkinnalle lakiuudistuksen kannalta tärkeissä kysymyksissä. Perusvalmistelu voi myös olla kaksivaiheinen, jolloin laaditaan ensin useita vaihtoehtoja sisältävä mietintö, jonka sisällöstä pyydetään kirjallisia lausuntoja tai haetaan näkemyksiä kuulemistilaisuuden avulla. Tämän jälkeen perusvalmistelussa edetään mietinnöstä kerätyn palautteen pohjalta.¹⁰

Perusvalmistelua seuraa lausunto- ja kuulemismenettely, jossa tavoitteena on kuulla valmistelun kannalta keskeisiä sidosryhmiä sekä kansalaisia eli menettelyn tarkoituksena on säädösvalmistelun avoimuuden sekä laadun varmistaminen¹¹. Perusvalmistelussa syntyneestä mietinnöstä pyydetään siis kirjallisia lausuntoja eri tahoilta, joiden kannanottojen on arvioitu olevan keskeisiä lakihankkeen kannalta. Lausuntoajan päätyttyä laaditaan ministeriölle annetuista lausunnoista tiivistelmä, josta selviää lausunnonantajien suhtautuminen sekä huomautukset lakiehdotukseen sekä sen perusteluihin.¹²

Säädösehdotusten jatkovalmistelussa arvioidaan hankkeen tilannetta lausunto- ja kuulemismenettelyssä ilmenneiden tietojen kannalta. Tavallisimmin lakihanke tarkistetaan ja viimeistellään saatujen lausuntojen pohjalta, mutta hanke voidaan myös ottaa uuteen valmisteluun tai jopa keskeyttää kokonaan. Jatkovalmistelun päätyttyä valmistellun esityksen lakitekniset ja kielelliset seikat tarkastetaan oikeusministeriössä laintarkastuksessa. Tämän jälkeen esitys voi

⁹ Niemivuo 2020, s. 131–132

¹⁰ Niemivuo 2020, s. 132–133

¹¹ Säädösvalmistelun kuulemisopas. Ohje kuulemiseen säädösvalmisteluprosessissa, 1.2

¹² Niemivuo 2020, s. 134–135

päytyä vielä arvioitavaksi lainsäädännön arviointineuvostoon. Jatkovalmistelusta lakiesitys etenee vielä valtioneuvostokäsittelyyn eli valtioneuvosto päättää esityksen antamisesta eduskunnalle.¹³ Jos hallituksen esitys päätetään antaa eduskunnalle, etenee se seuraavaksi eduskuntakäsittelyyn, jossa päätetään hallituksen esityksen hyväksymisestä tai hylkäämisestä.

2.3 Translainsäädännön uudistamiseksi asetetut työryhmät

Edellä on käyty läpi pääpiirteissään lainvalmistelun eteneminen Suomessa. Seuraavaksi tarkoituksena on tarkastella sitä, miten uuden translain valmistelu on edennyt, jotta voidaan löytää perusteita sille, miten lasten ja nuorten rajaamista tämän säädöksen ulkopuolelle on mahdollisesti jo valmisteluvaiheessa perusteltu. Aloitan tarkastelemalla erilaisia translainsäädännön uudistamiseksi asetettuja työryhmiä ja heidän toiminnastaan nousevia keskeisiä huomioita.

Translakia on yritetty uudistaa jo aiemmin 2010-luvulla, kun STM asetti syyskuussa 2013 työryhmän, jonka tehtävänä oli arvioida translain muutostarpeita ja tarkastella vaihtoehtoja lisääntymiskyvyttömyysvaatimuksen sekä vielä tuolloin translaissa olleen naimattomuusvaatimuksen poistamiseksi. Työryhmän tehtäviin kuului valmistella ehdotuksensa hallituksen esityksen muotoon, mutta hallitus ei antanut työryhmän laatimaa esitystä eduskunnalle.¹⁴

Työryhmä kuitenkin kokosi toiminnastaan loppuraportin, josta selviää muun ohella, että lainvalmisteluprosessi eteni myös lausuntokierrokselle. Loppuraportista käy ilmi, että lähes puolet lausunnonantajista kannatti täysi-ikäisyysvaatimuksesta luopumista. Lapsiasiavaltuutettu näki asian tuolloin toisin, sillä hänen mukaansa täysi-ikäisyysvaatimuksen poistaminen tai muuttaminen vaatisi ensin perusteellisempaa arviointia ja mahdollisten vaikutusten selvittämistä lasten kannalta. Muita mahdollisia muutostarpeita arvioidessaan työryhmä totesikin, että translain täysi-ikäisyysvaatimusta tulisi arvioida tarkemmin. Työryhmän mukaan täysi-ikäisyysvaatimuksen poistaminen tai ikärajan alentaminen vaati arviointia lasten edun ja hyvinvoinnin kannalta ja miten sukupuolen vahvistaminen voisi olla heille haitallista.¹⁵ Kysymystä täysi-ikäisyydestä on siis pohdittu ensimmäisen kerran STM:ssä jo melkein kymmenen vuotta sitten, mikä lisää mielenkiintoa tarkastella sitä, miten hallituksen esityksessä laiksi sukupuolen vahvistamisesta on tätä vaatimusta lasten kannalta lähestytty.

¹³ Niemivuo 2020, s. 136–137

¹⁴ STM:n raportteja ja muistioita 2015:23, s. 10–11

¹⁵ STM:n raportteja ja muistioita 2015:23, s. 21–22

Seuraavan kerran STM asetti translainsäädännön uudistamiseksi valmistelutyöryhmän 16.4.2019. Tällä kertaa työryhmän tehtävänä oli tarkastella erilaisia vaihtoehtoja kehittää sukupuoliyhteisöjä koskevaa lainsäädäntöä. Työryhmän antamassa raportissa todetaan, että sääntelyvaihtoehdot jaettiin heti alkuvaiheessa suppeaan ja laajaan malliin. Suppea malli tarkoitti tässä yhteydessä vain lisääntymiskyvyttömyysvaatimuksen poistamista translaista, kun taas jälkimmäinen kattaisi laajimmillaan sukupuoliyhteisöihin kuuluvien henkilöiden oikeudellisen aseman vahvistamisen muun muassa erottamalla juridisen sukupuolen vahvistamisprosessin ja lääketieteelliset selvitykset toisistaan. Raportin ja sen sääntelymallien oli tarkoitus tarjota mahdollisimman hyvä perusta tulevan hallituksen esityksen valmistelulle, minkä vuoksi työryhmä tarkastelisi myös ehdotettujen säännösten mahdollisia vaikutuksia muuhun lainsäädäntöön.¹⁶ Työryhmän toimeksiantoon ei näin kuulunut tehdä suoraa ehdotusta sääntelyvaihtoehtojen valinnasta, mutta työryhmä toi kuitenkin raportissaan muun ohella esille ajatuksiaan täysi-ikäisyysvaatimukseen liittyen.

Työryhmä kiinnitti lasten asemaan erityistä huomioita, sillä työryhmän toimikautena julkaisutussa pääministeri Rinteen (myöhemmin Marinin) hallitusohjelmassa translainsäädännön uudistukseen ja juridisen sukupuolen vahvistamiseen oli sidottu täysi-ikäisyysvaatimus. Työryhmä näki täysi-ikäisyysvaatimuksen ongelmallisena, sillä sukupuoliyhteisöihin kuuluvat lapset ja nuoret ovat erityisen haavoittuvassa asemassa heihin kohdistuvan kiusaamisen ja uhkailun vuoksi, mikä taas heijastuu sukupuoliyhteisöihin kuuluvien lasten heikkona terveydentilana ja ahdistuneisuutena. Työryhmä ehdottikin raportissaan, että tulevaisuuden jatko-työskentelyssä sääntelyvaihtoehtona tulisi pohtia sukupuolen juridisen vahvistamisen ikära-jaksi 15 ikävuotta.¹⁷

Viimeisimmän työryhmän STM asetti uudistamaan translainsäädäntöä 27.5.2021. Työryhmäkokoontaminen koostui virkamiestyöryhmästä, jonka tehtävänä oli valmistella muun muassa tarvittavat lainsäädännölliset ehdotukset sukupuoliyhteisöihin kuuluvien oikeudet hallitusohjelman mukaisesti hallituksen esityksen muotoon. Työryhmäkokoontamiseen kuului myös seuranta- ja arviointiryhmä, jonka tarkoituksena oli tukea sekä seurata tämän virkamiesryhmän työskentelyä muun muassa tuottamalla asiantuntijainformaatiota valmistelua varten sekä arvioimalla valmistelussa esille tulevia vaihtoehtoja ja ehdotuksia. Virkamiesryhmässä oli edustajia STM:stä, oikeusministeriöstä, valtiovarainministeriöstä sekä Digi- ja väestötietovirastosta

¹⁶ STM 31.1.2020, s. 3–4

¹⁷ STM 31.1.2020, s. 49

ja seuranta, kun taas seuranta- ja arviointiryhmä koostui muun muassa STM:n, Lapsiasiainvaltuutetun toimiston ja Tampereen yliopistollisen sairaalan edustajista sekä erilaisten sidosryhmien, kuten, Sateenkaariperheet ry:n ja Seta ry:n edustajista.¹⁸

Tämän lisäksi osana hallituksen esityksen valmistelua haluttiin selvittää, miten vielä valmistelun aikaan voimassa olleen translain täysi-ikäisyysvaatimus on vaikuttanut lasten ja nuorten ihmis- ja perusoikeuksien toteutumiseen. Toisaalta selvityksessä haluttiin arvioida myös sitä, miten ihmis- ja perusoikeudet velvoittavat lasten ja nuorten aseman huomioimista sukupuolen juridisen vahvistamisen kysymyksissä.¹⁹ Tämä selvitys nouseekin erittäin merkittäväksi aineistoksi hallituksen esityksen perustelujen avaamisen kannalta. Selvityksen tuottaneen työryhmän tehtävänä ei ollut kuitenkaan tehdä varsinaisia ehdotuksia sääntelystä lasten ja nuorten osalta, vaikka erilaisia sääntelymalleja on jollain tasolla tarkasteltu²⁰.

2.4 Hallituksen esityksen luonnos lausuntokierroksella

Seuraavaksi tarkastelen, miten hallituksen esitystä laiksi sukupuolen vahvistamisesta on kommentoitu lausuntokierroksella lasten ja nuorten näkökulmasta, sillä lausuntokierros on osaltaan varmistamassa lainvalmistelun avoimuutta ja laatua, kuten edellä on esitetty. Lausuntokierroksella annetaan erilaisille sidosryhmille mahdollisuus kommentoida valmistelutyöryhmän perusvalmistelussa tuottamaa säädösluonnosta. Sukupuolen vahvistamiseksi annetun lain kohdalla näkemyksiä haluttiin muun muassa sukupuolen vahvistamisen edellytyksistä, hakemuksesta ja sen käsittelystä sekä sukupuolen vahvistamisen oikeusvaikutuksista. Lausuntoja vastaanotettiin 104 kappaletta eri viranomaisilta sekä laillisuusvalvojilta, järjestöiltä ja terveydenhuollon edustajilta. Myös lapsia ja nuoria kuultiin lausuntokierroksen aikana muun muassa siitä, miten vielä silloin voimassa olleessa translaissa sekä hallitusohjelmassa linjattu täysi-ikäisyysvaatimus vaikuttaa heidän elämäänsä.²¹

¹⁸ HE 189/2022 vp, s. 6

¹⁹ HE 189/2022 vp, s. 72. Kyseinen selvitys on luettavissa osoitteessa: <https://stm.fi/hankkeet/tunnuksella/STM009:00/2021>.

²⁰ STM 11.2.2022, s. 3. Tarkastelussa huomioitiin lasten ja nuorten sukupuoliristiriitaa koskeva tutkimusnäyttö. Selvityksessä arvioitiin lasten ja nuorten asemaa seuraavien osakysymyksien kautta: ”1. Mitä konkreettisia vaikutuksia nykyisen lain ikärajalta on alaikäisten henkilöiden asemaan ja heidän perus- ja ihmisoikeuksiensa toteutumiseen?” ja ”2. Millaisia vaihtoehtoja alaikäisten henkilöiden aseman sääntelemiseksi on olemassa, ja miten niitä tulisi arvioida ja punnita jatkovalmistelussa?”

²¹ HE 189/2022 vp, s. 7

Lausuntokierroksella saaduista lausunnoista koostettiin lausuntoyhteenveto, josta ilmenee, että useassa lausunnossa oli nostettu esille hallituksen esityksen luonnoksessa esitetty täysi-ikäisyysvaatimus. Useat järjestöt ja viranomaiset sekä jotkin terveydenhuollon edustajat osoittivat kritiikkiä täysi-ikäisyysvaatimusta kohtaan ja olivat sitä mieltä, että sukupuolen juridisen vahvistamisen tulisi olla mahdollista myös alaikäisille. Moni lausunnonantaja pitikin kyseistä edellytystä asiasta teetetyin selvityksen ja perustuslain syrjimättömyyskiellon vastaisena. Täysi-ikäisyysvaatimuksen nähtiin myös vaikuttavan translasten ja nuorten mielenterveyteen ja useat viranomaiset sekä järjestöt olivat huolissaan lakiehdotuksen vaikutuksista alaikäisiin. Esille tuotiin myös se, että juridinen sukupuolen vahvistaminen ei ole peruuttamaton proseduri eli sukupuolen vahvistamisprosessi olisi mahdollista käydä läpi uudestaan. Epäjohdonmukaisena täysi-ikäisyysvaatimuksen kanssa nähtiin se, että transsukupuolisen nuoren on mahdollista saada hormonihoitoja jo 16-vuotiaana, mutta sukupuolen juridinen vahvistaminen ei olisi kuitenkaan uudenkaan lainsäädännön puitteissa mahdollista. Lausunnoissa esiintyikin useita ehdotuksia ikärajan suhteen, muun muassa sen asettamista 15 vuoden ikään pidettiin perusteltuna, sillä nuorella on tällöin oikeus itsenäisesti muuttaa nimensä sekä hän on rikosoikeudellisessa vastuussa. Lausuntokierroksella nousi esille kuitenkin myös täysi-ikäisyysvaatimusta puoltavia näkökulmia. Esimerkiksi Pirkanmaan sairaanhoitopiirin nuorisopsykiatri näki ikärajan tarkoituksenmukaisena lasten ja nuorten identiteettikehityksen keskeneräisyyden kannalta.²²

Lausuntokierroksella selvitettiin myös alaikäisten näkemyksiä translakiin liittyen. Nuoria kuultiin lausuntokierroksen aikana muun muassa siitä, että missä määrin sukupuolimerkinnän virheellisyys on vaikuttanut heidän elämäänsä²³. Noin puolet vastanneista koki virheellisen sukupuolimerkinnän vaikuttaneen heidän elämäänsä melko paljon tai todella paljon, kun taas 6 % koki, ettei se ole vaikuttanut heidän elämäänsä lainkaan tai juurikaan. Vastanneista 35,8 % oli sitä mieltä, että asia on vaikuttanut vähän tai jonkin verran heidän elämäänsä. Nuorilla oli myös kyselyn yhteydessä mahdollisuus kertoa omin sanoin, miten sukupuolimerkintä heidän elämäänsä vaikutti. Eniten virheellisen sukupuolimerkinnän kanssa haastavaksi koettiin muiden suhtautuminen asiaan. Esille nousi muun muassa oman sukupuoli-identiteetin sivuuttaminen, jatkuva pelko paljastumisesta, henkilöllisyyspaperien käyttö henkilöllisyyttä todistettaessa ja

²² STM 21.9.2022, s. 2–3

²³ HE 189/2022 vp, s. 72. Nuorilla tarkoitetaan tässä yhteydessä 12–18-vuotiaita, joita kuultiin heille kohdennetun verkkokyselyn kautta. Kyselyn avulla saatiin kerättyä yhteensä 155 vastausta, joista 151 oli valideja. Myös tätä nuorempia kuultiin lausuntokierroksen yhteydessä ja alle 13-vuotiaille järjestettiin kaksi työpajaa. Osallistujia oli kuitenkin vähemmän suhteessa nuoriin, minkä vuoksi koen nuorten näkökulmien tarkastelemisen oleellisempänä.

muutenkin virallisissa dokumenteissa vastaantuleva virheellinen sukupuolimerkintä. Tämän lisäksi pelättiin ikäviä kohtaamisia hoitohenkilökunnan tai viranomaisten kanssa, koulumaailmassa tapahtuvaa väärin sukupuolittamista sekä työ- ja opiskelupaikkoja haettaessa esiintyvät haasteet virheellisen sukupuolimerkinnän vuoksi. Monen nuoren vastauksesta heijastuikin ahdistuneisuutta sekä pelkoa sukupuolimerkinnän vuoksi. Enemmistö nuorista eli 77,6 % olisi vahvistanut juridisen sukupuolensa jo alaikäisenä, jos se olisi mahdollista, kun 3,3 % eli viisi vastaajaa ei olisi tätä tehnyt ja 17,1 % ei ollut varma vastauksestaan. Epävarmuutta vastauksissa aiheuttaa varmaankin se, että joidenkin nuorien kohdalla uusi laki ilman täysi-ikäisyysvaatimustakaan ei muuttaisi tilannetta, sillä laissa säilyy binäärinen sukupuoli jaottelu. Nuorilta tiedusteltiin näkemystä myös sopivasta ikärajusta juridiselle sukupuolen vahvistamisprosessille, vaikka se ei liittynyt kyseisen lakiluonnoksen valmisteluun. Suuressa osassa vastauksia ikäraja oli 13–16 vuoden välillä ja moni nuori tunnisti vanhemman suostumuksena olennaisena nuorempien kohdalla.²⁴

Kaiken kaikkiaan tärkeänä huomiona lausuntokierrokselta nousee se, että useassa lausunnossa harmillisena pidettiin sitä, että lasten ja nuorten perus- ja ihmisoikeuksien näkökulmasta merkittävän asiakokonaisuuden, eli täysi-ikäisyysvaatimuksen, arviointi ja selvittäminen oli jätetty vasta jatkovalmisteluun. Osa lausunnonantajista esittikin, että hallituksen tulisi viipymättä aloittaa lasten ja nuorten asemaa koskeva jatkovalmistelu, kun taas jotkut katsoivat, että eduskunnan tulisi hyväksyä ponsi, jossa vaaditaan alaikäisten aseman kiireellistä selvittämistä.²⁵ Lausuntokierrokselle annetussa hallituksen esityksen luonnoksessa on jatkovalmisteluun liit-
tyen esitetty seuraavasti:

Se, millä edellytyksillä ja menettelyllä sukupuolen vahvistaminen tulisi olla mahdollista lapsille, edellyttää kuitenkin lasten oikeuksien ja yleisperiaatteiden huolellista punnintaa ja sen selvittämistä, miten mahdolliset sääntelymallit kuten erilaiset ikärajat ja lapsen etua turvaavat menettelylliset takeet parhaiten ja mahdollisimman täysimääräisesti toteuttaisivat lapsen oikeuksia ja tukisivat lapsen hyvinvointia eri tilanteissa. Tällainen punninta ei ole kuulunut tämän esityksen valmisteluun, vaan asian selvittäminen edellyttää perusteellista jatkovalmistelua.²⁶

Lasten oikeudellisen aseman selvittäminen ei ole siis kuulunut hallituksen esityksen valmisteluun. Osana hallituksen esityksen valmistelua on kuitenkin tuotettu selvitys lasten ja nuorten

²⁴ HE 189/2022 vp, s. 72–73

²⁵ STM 21.9.2022, s. 3

²⁶ STM 18.2.2022, s. 36

oikeuksista, mikä herättää kysymyksen siitä, että mitä tällä selvityksellä on haettu, jos selvitys ei tule kuitenkaan vaikuttamaan lopullisiin säädösehdotuksiin. Kuten olen tuonut esille, jo kahden työryhmän työskentelyssä on 2010-luvulla kiinnitetty huomiota täysi-ikäisyysvaatimukseen ja lasten asemaan. Lainvalmistelussa olisi ollut nyt erittäin hyvä tilaisuus vihdoinkin tuottaa lopullinen arviointi ja punninta uuden selvityksen kautta, jotta lasten oikeuksien ja translain suhde olisi saatu ratkaistua. Kuten olen myös tuonut esille lainvalmisteluprosessin etenemisestä, perusvalmistelun kohdalla tulisi laatia lakiehdotuksen kannalta keskeiset linjaukset eli varsinaiset säädösehdotukset ja muutenkin ottaa huomioon lainsäädännön uudistamisella tavoitellut päämäärät. Uudistuksella on haluttu tavoitella transsukupuolisten itsemääräämisoikeuden vahvistamista, mutta itsemääräämisoikeuden toteutuminen alaikäisten kohdalla on vielä epäselvää. Translain kohdalla täysi-ikäisyysvaatimus muodostuukin lasten ja nuorten oikeuksien kannalta melko merkittäväksi sääntelyvaihtoehdoksi, minkä vuoksi olisi ollut perusteltua ratkaista sitä koskeva kysymys jo uutta lainsäädäntöä valmisteltaessa eikä jättää sitä jatkovalmistelussa käsiteltäväksi. Kyseinen päätös voi nimittäin viivästyttää lasten ja nuorten oikeudellisen aseman ratkaisemista merkittävästi.

2.5 Hallituksen esitys (HE 189/2022 vp) lasten ja nuorten oikeuksien näkökulmasta

2.5.1 Yleisiä huomioita

Edellä olen käynyt läpi sitä, miten translainsäädännön uudistaminen on kokonaisuudessaan edennyt sekä millaisia huomioita hallituksen esityksen (HE 189/2022 vp) luonnos herätti lausuntokierroksella lasten ja nuorten oikeuksien näkökulmasta. Lausuntokierroksella toteutetun kyselyn kautta olen myös pystynyt tarkastelemaan transsukupuolisten nuorten omaa näkemystä asiaan. Seuraavaksi aion perehtyä siihen, miten lasten ja nuorten oikeuksia on eduskunnalle annetussa hallituksen esityksessä käsitelty, ja miten heidän rajaamistaan uuden translain ulkopuolelle on perusteltu. Toisaalta tarkoituksenmukaista on myös tarkastella, miten hallituksen esityksen valmistelun yhteydessä tuotettu selvitys lasten ja nuorten perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisesta on hallituksen esityksessä huomioitu.

Ensinnäkin on hyvä huomata, että virkamiestyöryhmän työskentelyn taustalla on vaikuttanut vahvasti pääministeri Marinin hallitusohjelma ja kuten aikaisemmin olenkin tuonut esille, hallitusohjelmassa määritelty tavoite on yksi tapa, jolla lainsäädäntöhanke voi saada alkunsa. Kyseisessä hallitusohjelmassa on kirjattu tavoitteeksi yhteiskunnan eheyden vahvistaminen. Yhtenä keinona tämän tavoitteen saavuttamiseksi on mainittu itsemääräämisoikeutta kunnioittava

laki sukupuolen vahvistamisesta, mikä tarkoittaa hallitusohjelman kontekstissa lisääntymiskyvyttömyysvaatimuksen poistamista sekä lääketieteellisten hoitojen eriyttämistä juridisen sukupuolen korjaamisesta. Tämän lisäksi hallitusohjelmassa todetaan, että ”sukupuolen voi hakeuksesta korjata täysi-ikäinen henkilö, joka esittää perustellun selvityksen siitä, että hän pysyvästi kokee kuuluvansa korjattavaan sukupuoleen”.²⁷ Virkamiestyöryhmä on siis todennäköisesti hallitusohjelman kirjausten mukaisesti sisällyttänyt tämän täysi-ikäisyysvaatimuksen valmistelemaansa lakiehdotukseen.

Hallituksen esityksessä on myös suoraan todettu, että valmisteluun ei ole kuulunut tarkastella lasten mahdollisuutta sukupuolen juridiseen vahvistamiseen. Esityksessä on kuitenkin esitelty sääntelyvaihtoehtoja alaikäisten aseman sääntelemiseksi, sillä niitä tarkasteltiin osana lasten ja nuorten oikeuksista tuotettua selvitystä.²⁸ Jätän tämän osion tarkasteluni ulkopuolelle, sillä siinä keskitytään punnitsemaan nimenomaan erilaisia ikärajoja ja muita sukupuolen juridisen vahvistamisen yksityiskohtia alaikäisten kannalta, jotka eivät ole relevantteja tämän tutkimuksen näkökulmasta. Tarkoitukseni on nimittäin selvittää, miten täysi-ikäisyysvaatimusta itsessään on perusteltu eikä muita mahdollisia sääntelyvaihtoehtoja sen tilalle.

2.5.2 Vaatimus täysi-ikäisyydestä

Täysi-ikäisyysvaatimusta on ensinnäkin tarkasteltu hallituksen esityksen luvussa ”2.3 nykytilan arviointi”. Tarkastelussa avataan esimerkiksi sitä, miten aikaisemmin voimassa olleen translain 1 §:n 2 kohdassa sukupuolen vahvistamisprosessin edellytykseksi oli myös asetettu täysi-ikäisyys. Lain esitöissä kyseistä vaatimusta perusteltiin lääketieteen kautta, sillä pykäläkohtaisten perustelujen mukaan alaikäisten kohdalla ei aloiteta lääketieteellistä sukupuolenkorjausprosessia, koska transsukupuolisuutta ei ole mahdollista lapsuusiässä diagnosoida²⁹. Edellisen translain kohdalla täysi-ikäisyysvaatimus nähtiin perustelluksi siis siitä syystä, että juridinen sukupuolen vahvistaminen ja lääketieteellinen selvitys olivat vahvasti yhteydessä toisiinsa. Sama perustelu ei ole kuitenkaan enää nykyisen lainsäädännön kannalta pätevä, sillä yhtenä tarkoituksena sääntelyn uudistamisessa oli nimenomaisesti näiden kahden eriyttäminen toisistaan. Virkamiestyöryhmä onkin huomionnut kyseisen näkökohdan hallituksen esityksessä

²⁷ Valtioneuvoston julkaisu 2019:31, s. 89

²⁸ HE 189/2022 vp, s. 76

²⁹ HE 56/2001 vp, s. 13

ja tuonut esille, että ikärajaa pohdittaessa on otettava huomioon lasten oikeudet erityisesti YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen näkökulmasta.³⁰

Hallituksen esityksessä avataan täysi-ikäisyysvaatimuksen kannalta myös relevantteja kansainvälisten toimijoiden näkemyksiä. Muun muassa YK:n lapsen oikeuksien komitean yleiskommenteista on nostettu esille nro 20, jossa komitea on painottanut kaikkien nuorten oikeutta fyysiseen ja psykologiseen koskemattomuuteen sekä sukupuoli-identiteettiin ja itsenäisyyden kunnioittamiseen³¹. Komitean yleiskommentit on tarkoitettu varmistamaan YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen velvoitteiden oikeaa tulkintaa ja kuten myöhemmin tuon esille, Suomi on ratifioinut kyseisen sopimuksen. Näin ollen myös Suomen tulisi noudattaa yleiskommentissa ilmaistua linjaa. Toisaalta hallituksen esityksessä tuodaan esille myös se, että lapsen oikeuksien komitea ei ole käsitellyt alaikäisten oikeutta sukupuolen vahvistamiseen tulkintakäytännössään³². Virkamiestyöryhmä on siis hakenut tulkinta-apua täysi-ikäisyysvaatimuksen kohdalla kansainvälisten toimijoiden kautta. Tämän lisäksi tuodaan esille erilaisia kansallisten toimijoiden kannanottoja, joissa on kiinnitetty huomiota täysi-ikäisyysvaatimuksen oikeellisuuteen. Esityksessä mainitaan muun muassa ihmisoikeuskeskuksen ihmisoikeusvaltuuskunnan vaatineen vuonna 2017 valtioneuvostoa uudistamaan translaainsäädäntöä sekä harkitsemaan täysi-ikäisyysvaatimuksen poistamista³³. Täysi-ikäisyysvaatimusta puoltavia kannanottoja ei tässä yhteydessä mainita.

Virkamiestyöryhmä onkin todennut täysi-ikäisyysvaatimuksen tarkastelussa, että ehdoton ikäraja ei ole sopusoinnussa lapsen oikeuksien kanssa, sillä aikaisemman tutkimuksen perusteella kokemus sukupuoliristiriidasta voi alkaa aikaisin ja muun muassa altistaa syrjinnälle. Sukupuoliristiriidan kanssa eläminen voi myös merkittävästi haitata yksilön hyvinvointia, vaikka ristiriita ei jatkuisi aikuisiälle asti. Vastapainona tälle esityksessä todetaan, että ”sukupuolen oikeudellisen vahvistamisen merkityksestä lasten ja nuorten hyvinvoinnille, irrotettuna sosiaalisesta transitiosta ja ympäristön tuesta taikka sukupuoliristiriidan lääketieteellisistä hoidoista ei ole tutkittua tietoa” sekä mainitaan aikaisemman tutkimuksen valossa mahdollisuus siihen,

³⁰ HE 189/2022 vp, s. 41. Esim. lapsen edun ensisijaisuus, itsemääräämisoikeus ja osallisuus sekä lapsen oikeus parhaaseen mahdolliseen terveydentilaan ja syrjimättömyyteen.

³¹ HE 189/2022 vp, s. 41. Samassa yhteydessä mainittiin myös Euroopan neuvoston ihmisoikeudetun ja YK:n seksuaali- ja sukupuolivähemmistöasioiden riippumaton asiantuntijan kommentit, joiden voidaan nähdä puoltavan täysi-ikäisyysvaatimuksesta luopumista.

³² HE 189/2022 vp, s. 41

³³ HE 189/2022 vp, s. 42

että lapselle voi osoittautua raskaaksi transitoitua takaisin aiempaan sukupuolirooliinsa.³⁴ Tutkimuksiin ei ole tässä yhteydessä suoraan viitattu, mutta kyseiset näkökohdat on poimittu lasten oikeuksista tuotetusta selvityksestä³⁵. Keskeistä on kuitenkin se, että hallituksen esityksessä on todettu lapsen oikeus kehitystasonsa ja ikänsä mukaisesti määritellä sukupuoli-identiteetinsä. Lasten oikeudet on siis tunnustettu tältä osin, mutta virkamiestyöryhmä päätyy tarkastelussaan siihen, että sukupuolen juridisen vahvistamisen mahdollistaminen alaikäisille vaatisi lasten oikeuksien ja yleisperiaatteiden huolellista punnintaa sekä eri sääntelymallien arviointia.

36

2.5.3 Vaikutukset lapsen oman sukupuoli-identiteetin kannalta

Hallituksen esityksessä on tarkasteltu myös lakiehdotuksen vaikutuksia lapsen sukupuoli-identiteetin kannalta. Mielenkiintoiseksi osoittautuu esimerkiksi se, että työryhmä on esityksessä todennut käsillä olevan translain uudistamisen tarjoavan tilaisuuden arvioida ikärajan vaikutuksia lapsiin ja nuoriin. Lainsäätäjä on näin huomionnut tarpeen myös alaikäisten itsemääräämisoikeuden vahvistamiseksi ja osana hallituksen esityksen valmistelua tuotettiin aikaisemminkin mainittu selvitys lasten ja nuorten oikeuksista. Selvityksessä tuodaan muun muassa esille, että sukupuoli-identiteetti muodostuu olennaiseksi osaksi itsemääräämisoikeutta ja yksityiselämän suojaa, minkä vuoksi myös sukupuolen juridinen vahvistaminen kietoutuu näihin merkittävästi. Myös lapset ja nuoret kuuluvat pääsääntöisesti kaikkien perus- ja ihmisoikeuksien piiriin eli sääntelyssä asetettu ikäraja rajoittaa näin lasten oikeuksia.³⁷ Hallituksen esitystä valmistellut työryhmä on ymmärtääkseni hyväksynyt selvityksen kanssa saman linjan, sillä tämä on tuotu esille myös osana hallituksen esitystä.

Tämän lisäksi esityksessä tuotu esille selvityksestä se, että juridisen sukupuolen vahvistaminen voisi vaikuttaa lapsen ja nuoren elämään merkityksellisesti ikävaiheessa, jossa olisi tärkeää pystyä keskittymään koulunkäyntiin, harrastuksiin ja vertaissuhteisiin. Oikeudellinen sukupuolimerkintä voisi auttaa lieventämään sukupuoliristiriitaan haitallisia vaikutuksia sekä tukemaan hakeutumista koulutukseen ja työhön, kun näihin tarvittavat sukupuolenkin ilmaisevat dokumentit olisivat henkilön sukupuoli-identiteetin mukaisia.³⁸ Kyseiset huomiot ovat linjassa lausuntokierroksella nuorilta verkkokyselyn kautta kerättyjen näkemysten kanssa. Lain esitöissä

³⁴ HE 189/2022 vp, s. 42

³⁵ Ks. STM 11.2.2022, s. 23–30

³⁶ HE 189/2022 vp, s. 42

³⁷ STM 11.2.2022, s. 37

³⁸ HE 189/2022 vp, s. 72

on siis huomioitu myös sukupuolen vahvistamisen merkitys lasten ja nuorten kannalta, mutta heidät on tästä huolimatta rajattu vahvistamisen ulkopuolelle eli uuden säädöksen myönteiset oikeusvaikutukset eivät kohdistu heihin. Hallituksen esityksessä tuodaan kuitenkin tässä yhteydessä myös esille se, että ikärajan avulla voidaan välttää vahvistamisen haitallisia vaikutuksia siltä osin kuin juridinen sukupuolen vahvistaminen voisi olla identiteettikehityksen kannalta haitallista³⁹. Mahdollisia haittoja ei ole kuitenkaan avattu enempää tässä yhteydessä, mutta tällä viitataan varmaankin jo aiemmin mainittuun tutkimusnäyttöön siitä, että transitio takaisin sukupuolen vahvistamisen jälkeen voi tutkimustulosten mukaan aiheutua lapselle tai nuorelle ras-kaaksi. Haittoja ja tutkimusta ei ole kuitenkaan avattu suuremmilta osin hallituksen esityksessä, vaan tarkempaa arviointia löytyy lasten ja nuorten oikeuksista tuotetusta selvityksestä.

Keskeiseksi kysymykseksi nouseekin se, että miksi alaikäisten näkökulmaa on tarkasteltu näin-kin laajasti, kun hallituksen esityksessä on mainittu, että täysi-ikäisyysvaatimuksesta luopumi-nen vaatisi tarkempaa lasten ja nuorten oikeuksien punnintaa. Tapa, miten virkamiestyöryhmä on täysi-ikäisyysvaatimusta esityksessä perustellut, on erikoinen, sillä alaikäisten aseman kä-sittely painottuu suurilta osin siihen, miten sukupuolen juridinen vahvistaminen voisi parantaa lasten ja nuorten hyvinvointia. Esityksessä todetaan myös suoraan, että ehdotonta ikärajaa ei voida pitää sopusoinnussa lasten oikeuksien kanssa, mikä vaikuttaa ristiriitaiselta sen kanssa, että täysi-ikäisyys on päätetty edelleen säilyttää sukupuolen juridisen vahvistamisen edellytyk-senä. Lainsäätäjä on siis perustellut täysi-ikäisyysvaatimusta tutkimusnäytön puutteella sekä haitallisten vaikutusten välttämällä, mikä vaikuttaa suhteellisen riittämättömältä siihen näh-den, mitä pelkästään hallituksen esityksen perusteluista on noussut esille.

Mielenkiintoista on myös se, että osana hallituksen esityksen valmistelua on haluttu tuottaa selvitys lasten ja nuoren oikeuksien toteutumisesta, mutta tarkoituksena ei ole ollut kuitenkaan tehdä ehdotusta mahdollisesta ikärajasta tai täysi-ikäisyysvaatimuksen poistamisesta. Minkä vuoksi tässä yhteydessä ei ole mahdollistettu sääntelyehdotusten tarkastelemista, vaan lasten ja nuorten oikeudet on jätetty ratkaistavaksi vasta jatkovalmistelun puitteissa? Kyseiset lin-jaukset valmistelussa eivät vaikuta neutraalisti lasten ja nuorten oikeuksien toteutumiseen, vaan on ollut tietoinen valinta jättää lasten ja nuorten oikeuksien punninta ja arviointi myö-hemmälle. Kuten toin esille lainvalmisteluprosessin esittelyn yhteydessä, joskus valmistelusta vastaavat työryhmät saattavat pyrkiä kompromisseihin, jotta valmistelun tuloksena saadaan

³⁹ HE 189/2022 vp, s. 72

tuotettua yksimielinen ehdotus. Tämä saattaa kuitenkin johtaa siihen, että lainsäädännön uudistamisella tavoitellut päämäärät unohtuvat. Onko siis niin, että lasten ja nuorten oikeudet ovat olleet yksi kompromissi yksimielistä lakiehdotusta tavoiteltaessa?

3 LAPSI OIKEUSSUBJEKTINA

3.1 Lapsen oikeus vaikuttaa itseään koskeviin asioihin

3.1.1 Lasten oikeudellisen aseman sääntely

Edellisessä luvussa tarkastelin lainvalmistelua prosessina sekä sitä, miten uuden translain valmistelu eteni, jotta voisin tarkastella syvemmin sitä, miten lasten ja nuorten rajaamista translain ulkopuolelle on hallituksen esityksessä perusteltu. Erikoisena huomiona heräsikin se, että perusteluissa oli tarkasteltu lasten ja nuorten oikeuksia suhteellisen paljon nimenomaan siitä näkökulmasta, että täysi-ikäisyysvaatimus muodostuu oikeuksien toteutumista rajoittavaksi. Tässä pääluvussa tarkoitukseni on itse perehtyä siihen, mistä lasten oikeudet muodostuvat, jotta voin tarkastella translain 1 §:n ja perustuslain 6 §:n suhdetta toisiinsa. Aloitan tarkasteluni syventymällä siihen, millaisia erityispiirteitä lapsilla on oikeussubjekteina. Tämän jälkeen perehdyn tarkemmin yhdenvertaisuussäännökseen sekä perusoikeuksien rajoitusedellytyksiin, jonka jälkeen avaan vielä lapsioikeudellisia periaatteita.

Perus- ja ihmisoikeuksien merkitys niin kansallisesti kuin kansainvälisesti on kasvanut selvästi toisen maailmansodan jälkeen, kun ajattelu universaalisti kaikille ihmisille tunnustetuista samansisältöisistä oikeuksista alkoi vahvistua muun muassa YK:n ihmisoikeuksien yleismaailmallisen julistuksen (1948) myötä. Kyseinen dokumentti ja siinä mainitut oikeudet ovat vaikuttaneet suuresti kansainvälisen ihmisoikeussopimusjärjestelmän muodostumiseen, sillä julistus on toiminut pohjana usealle YK:n sopimukselle sekä muulle asiakirjalle.⁴⁰ Esimerkkinä tästä toimii kohta tarkasteltava YK:n lapsen oikeuksien yleissopimus.

Ihmisoikeudet ovat siis perustavanlaatuisia ja universaaleja oikeuksia, joiden oikeudellinen perusta löytyy valtioiden välisistä kansainvälisistä sopimuksista. Suomi on sitoutunut noudattamaan erilaisia kansainvälisiä sopimuksia, joista yksi on YK:n lapsen oikeuksien yleissopimus (SopS 59–60/1991). Lapsen oikeuksien sopimus onkin yleisimmin ratifioitu kansainvälinen ihmisoikeussopimus⁴¹ ja se on ollut laintasoisena voimassa Suomessa vuodesta 1991 eli se on oikeuslähdeopillisesti vahvasti velvoittava oikeuslähde, joka tulee näin ollen huomioida myös lainvalmistelussa. Lapsen oikeuksien sopimuksessa on tunnistettu muun muassa lapsen autonomia, mikä on merkinnyt suurta muutosta lasten oikeudellisessa asemassa, sillä yleissopimus

⁴⁰ Araneva 2016, s. 1

⁴¹ Nieminen 2006, s.135

pyrkii turvaamaan lapsen itsemääräämisoikeutta⁴². Lapsen oikeuksien sopimus muodostuukin erittäin keskeiseksi dokumentiksi lapsioikeuden kannalta ja se tulisi ottaa huomioon lapsiin kohdistuvaa sääntelyä tarkasteltaessa, sillä se on vaikuttanut paljon lasten oikeudellisen aseman kehitykseen Suomessa. Lapsen oikeudet eivät voi kuitenkaan toteutua vain lapsen oikeuksien sopimuksen pohjalta, sillä sen määräykset ovat suhteellisen väljiä. Sopimuksen allekirjoittaneiden valtioiden, kuten Suomen tulisi varmistaa sopimuksen sisällön täytäntöönpano kansallisen lainsäädännön kautta eli lainsäätäjän tulisi laatia täsmällisempää sääntelyä.⁴³ Lapsen oikeuksien sopimuksen 4 artiklan mukaan:

Sopimusvaltiot ryhtyvät kaikkiin tarpeellisiin lainsäädännöllisiin, hallinnollisiin ja muihin toimiin tässä yleissopimuksessa tunnustettujen oikeuksien toteuttamiseksi. Taloudellisten, sosiaalisten ja sivistyksellisten oikeuksien toteuttamiseksi sopimusvaltiot ryhtyvät mahdollisimman täysimääräisesti tällaisiin toimiin käytettävissä olevien voimavarojensa mukaan ja tarvittaessa kansainvälisen yhteistyön puitteissa.

Sopimusvaltioiden hallitukset ovat siis muodollisesti vastuussa yleissopimuksen täytäntöönpanosta eli hallituksen tulisi huolehtia siitä, että lapsen oikeudet turvataan ja niitä edistetään⁴⁴. Tähän täytäntöönpanoon katsotaan liittyvän myös sopimuksen toteutumisen valvonta kansallisella tasolla eli muun muassa lapsiin kohdistuvaa sääntelyä tulisi arvioida heidän oikeuksiensa kautta⁴⁵.

Lapsen oikeuksien sopimusta valvoo YK:n lapsen oikeuksien komitea, joka antaa yleiskommenttien kautta tulkintaohjeita sopimuksen sisällöstä. Komitea on muun muassa katsonut, että lapsuudessa lapsen kehittymisen aikana tapahtuvat puuttumiset lapsen oikeuksiin saattavat jättää elämänpituisen jälkensä, minkä vuoksi lasten oikeuksien kunnioittaminen ja toteuttaminen on erityisen tärkeää.⁴⁶ Komitea on myös kommentoinut erilaisia alaikäisille asetettavia ikärajoja ja todennut niiden olevan tärkeitä, jotta lapsia voidaan suojella muun muassa heidän kehitykselleen vahingolliselta työltä ja vankeusrangaistukselta⁴⁷.

⁴² Nieminen 1990, s. 18

⁴³ Hakalehto 2018, s. 41

⁴⁴ Hakalehto 2018, s. 57

⁴⁵ Hakalehto 2018, s. 59–60

⁴⁶ Hakalehto 2018, s. 36

⁴⁷ Hakalehto 2018, s. 37

Tämän lisäksi lasten erityisen aseman tunnistavaa merkittävää sääntelyä löytyy YK:n KP- (SopS 7–8/1976) ja TSS-sopimuksista (SopS 6/1976). Esimerkiksi KP-sopimuksen 24 artiklassa tunnistetaan jokaisen lapsen oikeus alaikäisyytensä edellyttämään suojeluun ja TSS-sopimuksen 10 artiklan mukaan lapset ja nuoret tulisi suojata taloudelliselta sekä sosiaaliselta hyväksikäytöltä. Tulee kuitenkin muistaa, että kaikki kansainväliset ihmisoikeussopimukset turvaavat myös lasten oikeuksia, vaikka heidän erityisasemaansa ei olisi sopimuksessa huomioitu. Tällainen sopimus on muun muassa Euroopan ihmisoikeussopimus (SopS 18–19/1990), mutta siinä määritellyt oikeudet kuuluvat silti myös lapsille.⁴⁸

Perusoikeudet ovat sisällöllisesti suhteellisen samankaltaisia ihmisoikeuksien kanssa, mutta perusoikeudet ovat erityisesti valtiosäännössä turvattuja oikeuksia suhteessa julkiseen valtaan, kuten valtioon ja kuntiin⁴⁹. Perusoikeudet ovat normihierarkiassa muita oikeuksia vahvempia, sillä ne turvataan perustuslaissa, joka nähdään tavallisia lakeja ylempänä säädöksenä. Säädöshierarkia määrittää, mikä on eri säädösten hierarkia suhteessa toisiinsa. Perustuslaki on tässä hierarkiassa ylimmän tason normi, joka ulottaa vaikutuksensa kaikille tasoille. Lasten ja nuorten kannalta tämä tarkoittaa sitä, että lainsäätäjän on otettava perustuslaki huomioon myös lapsia koskevaa sääntelyä valmistellessaan.⁵⁰ Perustuslain 106 § korostaakin perustuslain etusijaa, sillä sen mukaan tuomioistuimen on annettava etusija perustuslain säännökselle, jos tavallisen lain säännös on ilmeisessä ristiriidassa perustuslain kanssa.

Vuonna 1995 Suomessa toteutettiin perusoikeusuudistus (969/1995) eli perusoikeussäännöstö uudistettiin kokonaisuudessaan ensimmäistä kertaa vuoden 1919 hallitusmuodon jälkeen. Uudistuksen taustalla voidaan nähdä muun muassa tämä kansainvälinen ihmisoikeuskehitys sekä myös halu parantaa perusoikeusturvaa ja laajentaa perusoikeuksien alaa. Huomionarvoista on se, että vaikka kyseinen uudistus kohdistui nimenomaan Suomen sen aikaiseen ”perustuslakiin” eli hallitusmuotoon, tämä perusoikeussäännöstö pysyi entisellään uuden perustuslain astuttua voimaan vuonna 2000. Jotta perusoikeuksia voidaan siis tulkita, tulee tarkastella muun muassa perusoikeusuudistusta koskevaa lainvalmistelumateriaalia.⁵¹ Lasten oikeudellisen aseman näkökulmasta perusoikeusuudistus aiheutti suuren muutoksen, sillä ennen uudistusta hallitusmuotoon sisältyneiden perusoikeuksien ei katsottu kuuluvan alaikäisille. Perusoikeusuudistuksen myötä hallitusmuotoon kuitenkin lisättiin säännös lasten tasa-arvoisesta kohtelusta

⁴⁸ Hakalehto 2018, s. 18

⁴⁹ Saraviita 2005, s. 27

⁵⁰ Nieminen 1990, s. 2–3

⁵¹ Saraviita 2005, s. 94–99

(nykyään perustuslain 6.3 §) sekä säännös julkisen vallan velvollisuudesta turvata lapsen hyvinvointi ja yksilöllinen kasvu (nykyään perustuslain 19.3 §).⁵²

Lapsioikeus on alkanut kehittyä omaksi oikeudenalakseksi, kun lasten erityispiirteitä itsenäisinä oikeussubjekteina on alettu tunnistaa⁵³. Lapsioikeus keskittyy tarkastelemaan lapsille kuuluvia oikeuksia sekä tulkitsemaan ja systematisoimaan heitä koskevaa sääntelyä⁵⁴. Lasten nähdään eroavan oikeussubjekteina aikuisista oikeudellisen toimintakyvyn sekä suojelun tarpeen kannalta, sillä lapsilla ei ole samanlaisia mahdollisuuksia huolehtia omien oikeuksiensa toteutumisesta⁵⁵. Kun lapset on tunnustettu itsenäisiksi oikeussubjekteiksi, heidät nähdään myös oikeuskelpoisina eli heihin voi kohdistua oikeuksia sekä velvollisuuksia. Lapsen oikeustoimikelpoisuutta, eli mahdollisuutta tehdä itsenäisesti merkityksellisiä oikeustoimia, on kuitenkin rajoitettu.⁵⁶ Lasten oikeustoimikelpoisuuden rajoitus ei ole huomattavissa suoraan perustuslaista⁵⁷, mutta muun muassa holhoustoimesta annetun lain (442/1999) 3 §:n mukaan vajaavaltaisen taloudellisia ja muita holhoustoimilaisissa tarkoitettuja asioita hoitaa edunvalvoja. Vajaavaltaisella tarkoitetaan tässä yhteydessä holhoustoimilain 1 §:n mukaan alaikäistä tai vajaavaltaiseksi julistettua täysi-ikäistä.

3.1.2 Yhdenvertaisuus perustuslaissa

Ihmisoikeuksien julistuksen myötä on siis vahvistunut ajattelu universaaleista oikeuksista, mutta myös näihin oikeuksiin liittyvästä syrjinnän kiellosta. Julistuksen 7. artiklan mukaan nimittäin kaikki ovat tasavertaisia lain edessä, ja kaikilla on myös oikeus tasavertaiseen suojaan julistusta loukkaavaa syrjintää vastaan. Muun muassa lapsen oikeuksien sopimuksen 2 artiklassa on korostettu, että yleissopimuksessa tunnustetut oikeudet kuuluvat kaikille lapsille ilman minkäänlaista erottelua ja sopimusvaltioiden on suojeltava lapsia kaikenlaiselta syrjinnältä. YK:n lapsen oikeuksien komitea on myös antamassaan yleiskommentissa todennut, että sukupuoli-identiteetti kuuluu myös tämän 2 artiklan kiellettyihin syrjintäperusteisiin⁵⁸.

Ajatus syrjinnän kiellosta ja tasavertaisesta kohtelusta on vahvistettu myös Suomen valtiosäännössä, sillä perustuslain 6 §:n mukaan:

⁵² Hakalehto 2018, s. 22–23

⁵³ Hakalehto 2018, s. 1

⁵⁴ Hakalehto 2018, s. 11

⁵⁵ Hakalehto 2018, s. 13

⁵⁶ Hakalehto 2018, s. 28

⁵⁷ Saraviita 2005, s. 331

⁵⁸ Yleiskommentti nro 15, s. 4

Ihmiset ovat yhdenvertaisia lain edessä.

Ketään ei saa ilman hyväksyttävää perustetta asettaa eri asemaan sukupuolen, iän, alkuperän, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, terveydentilan, vammaisuuden tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella.

Lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä, ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti.

Sukupuolten tasa-arvoa edistetään yhteiskunnallisessa toiminnassa sekä työelämässä, erityisesti palkkauksesta ja muista palvelussuhteen ehdoista määrättäessä, sen mukaan kuin lailla tarkemmin säädetään.

Yhdenvertaisuussäännöksen 1 momentti ilmaisee muodollista yhdenvertaisuutta, kun taas 2 momentin voidaan nähdä edistävän tosiasiallista yhdenvertaisuutta. 1 momentti velvoittaa siis kohtelevaan ihmisiä samalla tavoin, ja 2 momentti pyrkii edistämään eriarvoisuuden poistamista muun muassa velvoittamalla lainsäätäjää huolehtimaan, ettei uusi sääntely muodostu syrjiväksi.⁵⁹ Ketään ei siis saisi asettaa muun muassa iän perusteella eri asemaan ilman hyväksyttävää perustetta.

Tarkemmin 6 §:n 3 momentissa on säännelty velvollisuudesta kohdella lapsia tasa-arvoisesti yksilöinä sekä lapselle kuuluvasta oikeudesta vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti. Perustuslain 6 §:n kolmannen momentin taustaa onkin avattu tarkemmin perusoikeusuudistusta koskevassa hallituksen esityksessä (HE 309/1993 vp), jossa todetaan, että perustuslaissa turvatut perusoikeudet kuuluvat periaatteessa kaikille Suomen oikeudenkäyttöpiirissä oleville henkilöille iästä riippumatta. Ainoana poikkeuksena tähän on nähty valtiollinen ja kunnallinen ääni- ja äänestysoikeus, joka on sidottu 18 vuoden ikärajaan. Hallituksen esityksessä todetaan, että kyseisellä säännöksellä on haluttu korostaa lapsien tasa-arvoista kohtelua suhteessa aikuisväestöön eli lapsien tulisi periaatteessa omata yhtäläiset perusoikeudet. Lapsia tulisi siis kohdella yksilöinä, mutta toisaalta tulisi huomioida myös lasten erityinen suojelun ja huolenpidon tarve.⁶⁰

Perustuslain 22 §:n mukaan ”julkisen vallan on turvattava perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutuminen”, mikä velvoittaa valtiota varmistamaan myös lasten oikeuksien toteutuminen. Tämän velvoitteen täyttymiseksi valtiolta vaaditaan aktiivisia toimia perus- ja ihmisoikeuksien

⁵⁹ Saraviita, s. 326

⁶⁰ HE 309/1993 vp, s. 44–45

suojaamiseksi eli se ei riitä, että valtio itse pidättäytyy kajoamasta kyseisiin oikeuksiin⁶¹. Lasten perus- ja ihmisoikeuksien toteutuminen edellyttääkin valtiolta lasten oikeuksien toteutumisen turvaamisesta myös kansallisen lainsäädännön avulla ja valtion tulee huolehtia siitä, että lapsia koskettava lainsäädäntö on heidän perus- ja ihmisoikeuksiensa mukaista. Vaikka ihmisoikeussopimuksetkin velvoittavat valtiota, takaa kansallisen sääntely paremmin lasten oikeuksien tosiasiallista toteutumista jokapäiväisessä elämässä. Lapselle oikeussubjektina kuuluvien erityispiirteiden huomioiminen sääntelyssä on myös tärkeää, jotta lapsi voidaan tosiasiallisesti nähdä yhdenvertaisena aikuiseen nähden.⁶² Lasten erityispiirteet huomioivan lainsäädännön tarkoituksena ei ole kuitenkaan se, että lapsia kohdeltaisiin kaikissa tilanteissa samalla tavalla kuin aikuisia, vaan enemmänkin se, että lapsille turvataan oikeudet, joiden avulla he voivat olla rauhassa lapsia. Ikä ei ole siis kielletty erotteluperuste, jos sitä perustellaan muun muassa lasten suojelun tarpeella.⁶³ Tärkeää on siis se, että lasten oikeudelliseen asemaan tehtävät rajoituksen perustellaan hyväksyttävästi, jotta lasten oikeuksiin puuttuminen ei vaikuta perusteettomalta.

Tärkeäksi näkökohdaksi lasten ja aikuisten yhdenvertaisuuden kannalta nousee myös se, että lapsilla ei ole samanlaisia mahdollisuuksia toimia, jos heidän oikeuksiaan loukataan. Tästä syystä ennakkollinen oikeusturva nousee erittäin tärkeäksi lasten oikeuksien turvaamisen kannalta. Oikeusturvan tarkoituksena on varmistaa, että sääntelyllä turvatut oikeudet toteutuvat asianmukaisesti, mutta myös tarjota keinoja tapahtuneiden oikeudenloukkausten ratkaisemiseksi. Lasten oikeudellisen asemansa tulisi olla mahdollisimman selkeä lainsäädännön kannalta, jotta lasten oikeudet voivat toteutua mahdollisimman täysimääräisesti.⁶⁴ Lasten oikeuksien toteutuminen on viranomaisten sekä huoltajien toiminnan varassa alaikäisten rajoitetun oikeustoimikelpoisuuden vuoksi. Tästä syystä viranomaisten tulisikin varmistaa, että lapsen oikeudet toteutuvat, sillä lapset eivät välttämättä pysty itse niiden toteutumista vaatia.⁶⁵

3.1.3 Perusoikeuksien rajoitusedellytykset

Perusoikeudet eivät ole kuitenkaan täysin ehdottomia, sillä niitä on mahdollista rajoittaa tiettyjen edellytysten täytyessä⁶⁶. Joskus eteen saattaa tulla esimerkiksi kollisiotilanne eli kaksi tai useampi perusoikeus vaikuttavat samassa tilanteessa. Ihmisten perusoikeudet voivat siis

⁶¹ Nieminen 2006, s. 136

⁶² Hakalehto 2018, s. 2–3

⁶³ Nieminen 1990, s. 10

⁶⁴ Hakalehto 2018, s. 104–105

⁶⁵ Hakalehto 2018, s. 31

⁶⁶ HE 309/1993 vp, s. 29

niin sanotusti ”törmätä” toisiinsa, jolloin heidän intressejään punnitsemalla pitäisi pyrkiä lopputulokseen, jossa kaikki perusoikeudet turvataan samanaikaisesti mahdollisimman hyvin.⁶⁷

Joihinkin perusoikeuksiin sisältyy lakivaraus, joka saattaa edellyttää lainsäätäjää säätämään perusoikeuden tarkemmasta sääntelystä tavallisella lailla, mutta se voi myös mahdollistaa perusoikeuden rajoittamisen⁶⁸. Osa perusoikeussäännöksistä ei kuitenkaan sisällä tällaista lakivarausta, jolloin niiden rajoittaminen tulee ratkaista perusoikeuksia koskevien yleisten oppien mukaisesti⁶⁹. Perustuslakivaliokunta on määritellyt näitä rajoitusperusteita perusoikeusuudistusta koskevassa mietinnössään. Näitä yleisiä rajoittamista koskevia vaatimuksia ovat:

1. Lailla säätämisen vaatimus,
2. Täsmällisyys- ja tarkkarajaisuusvaatimus,
3. Rajoitusperusteen hyväksyttävyyksivaatimus,
4. Ydinalueen koskemattomuuden vaatimus,
5. Suhteellisuusvaatimus,
6. Oikeusturvavaatimus,
7. Ihmisoikeusvelvoitteiden noudattamisen vaatimus⁷⁰.

Huomionarvoista lasten oikeuksien kannalta on se, että näiden rajoitusedellytysten tulisi toteutua myös lasten perusoikeuksia rajoitettaessa, sillä lapsillekaan kuuluvia oikeuksiakaan ei saa rajoittaa mielivaltaisesti. On näin eri asia suojella lapsia kuin suojella lasten oikeuksia.⁷¹ Huomioon tulee ottaa myös se, että jotkin perusoikeudet on kirjoitettu ehdottomiksi ja täsmällisiksi kielloiksi. Tällainen on esimerkiksi perustuslain 6 § 2 momentin syrjäntäkielto. Perustuslakivaliokunta onkin todennut, että nämä ehdottomat kiellot kohdistuvat lainsäätäjään, eikä tavallisella lailla voida poiketa niistä.⁷²

3.2 Lapsioikeudelliset periaatteet

3.2.1 Lapsen oikeuksien sopimuksen yleisperiaatteet

Lapsen oikeuksien sopimuksen keskiössä ovat sen yleisperiaatteet, joita ovat syrjimättömyys, lapsen edun ensisijaisuus, lapsen osallisuus sekä lapsen oikeus elämään, henkiinjäämiseen ja

⁶⁷ Viljanen 2001, s. 12

⁶⁸ Viljanen 2001, s. 27

⁶⁹ PeVM 25/1994 vp, s.4

⁷⁰ Viljanen 2001, s. 37–38

⁷¹ Nieminen 1990, s. 17

⁷² PeVM 25/1994 vp, s. 4–5

kehittymiseen. Yleisperiaatteiden tulisi siis muun muassa ohjata lapsen oikeuksien sopimuksen tulkintaa.⁷³ Lapsen oikeuksien komitea on myös yleiskommentissaan 5 korostanut, että kansallisen lainsäädännön tulisi heijastaa näitä periaatteita⁷⁴. Nämä yleisperiaatteet ovatkin osaltaan vaikuttaneet siihen, millaiseksi lapsioikeudelliset periaatteet ovat Suomessa muotoutuneet.

Seuraavaksi tulenkin tarkastelemaan translain täysi-ikäisyysvaatimuksen kannalta merkittäviä lapsioikeudellisia periaatteita, joita ovat muun muassa lapsen edun ensisijaisuuden periaate, osallisuusperiaate ja suojeluperiaate. Näiden periaatteiden tarkoitus on ohjata lapsen erilaisten oikeuksien tarkastelua punnintatilanteissa, ja ne heijastavat lapsen oikeuksien sopimuksen ja kansallisen lainsäädännön taustallakin tärkeänä nähtäviä tavoitteita, kuten lasten suojelua ja yhdenvertaisuutta.⁷⁵ Myös yhdenvertaisuusperiaate on siis katsottu lapsioikeudelliseksi periaatteeksi, mutta koska olen käsitellyt perustuslain yhdenvertaisuussäännöstä jo aikaisemmin, en enää käsittele sitä erikseen tässä yhteydessä.

3.2.2 Lapsen edun ensisijaisuus

Lapsen edun oikeudellisena taustana on toiminut vahvasti lapsen oikeuksien sopimus⁷⁶. Lapsen etua on myös säännelty kansallisessa lainsäädännössä, mutta perustuslaista lapsen etua ei sellaisenaan löydy, vaikka se on erittäin keskeinen tavoite lasten oikeudellisen aseman kannalta⁷⁷. Lapsen etu onkin yleissopimuksen peruslähtökohta, sillä sopimuksen 3 artiklan 1 kohdan mukaan ”kaikissa julkisen tai yksityisen sosiaalihuollon, tuomioistuinten, hallintoviranomaisten tai lainsäädäntöelimien toimissa, jotka koskevat lapsia, on ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu”. Lapsella tarkoitetaan yleissopimuksen 1 artiklan mukaan kaikkia alle 18-vuotiaita henkilöitä, ellei lapsen soveltuvien lakien mukaan täysi-ikäisyyttä saavuteta aikaisemmin.

Lapsen oikeuksien sopimuksen 3 artiklassa ei ole suoraan avattu lapsen edun merkityssisältöä, vaan tuotu esille, että lapsen etu tulisi ottaa ensisijaisesti huomioon kaikissa lapsia koskevissa tilanteissa. Lapsen oikeuksien komitea on kuitenkin todennut, että lapsen etu on kolmiosainen käsite⁷⁸. Lapsen etu on suoraan soveltuva oikeus eli jokaisella lapsella on tämän oikeuden perusteella saatava etunsa arvioitavaksi ja huomioitavaksi häntä koskevissa asioissa. Tähän liittyy myös lainsäätäjän velvollisuus huomioida, että lapsia koskeva lainsäädäntö sisältää lapsen

⁷³ Hakalehto 2018, s. 42

⁷⁴ Yleiskommentti nro 5, s. 7

⁷⁵ Hakalehto 2018, s. 71

⁷⁶ Hakalehto 2018, s. 96

⁷⁷ Hakalehto 2018, s. 111

⁷⁸ Yleiskommentti nro 14, s. 3

edun arvioinnin. Suoraan soveltuvan oikeuden lisäksi lapsen etu on oikeusperiaate, joka tulee ottaa huomioon lapsia koskevan sääntelyn tulkinnassa. Tämä tarkoittaa kaikkien tilanteeseen soveltuvien lasten oikeuksien huomioon ottamista tulkinnassa ja eri ratkaisuvaihtoehtojen arvioinnissa. Lapsen etu katsotaan myös menettelysäännöksi, mikä asettaa vaatimuksen tuoda esille eri intressit, jotka on otettu huomioon lapsen etua arvioitaessa sekä sen, miten lapsen etua ja muita mahdollisia intressejä on punnittu keskenään. Lapsen etu voidaankin nähdä käsitteenä melko epämääräiseksi ja tulkinnanvaraiseksi eli sen merkityssisältö saattaa vaihdella tulkitsijan intressien mukaisesti.⁷⁹

Lapsen etu on nähty perusarvona lapsioikeudelliselle lainsäädännölle, minkä vuoksi on luonnollista, että lapsen edun ensisijaisuuden periaate ilmaisee lähtökohdan lapsen oikeuksien arvioinnille. Kaikki lapselle kuuluvat oikeudet tulisi siis ottaa huomioon päätöksenteossa ja lopputuloksena lapsen oikeuksien tulisi toteutua mahdollisimman täysimääräisenä. Kyseinen periaate ei siis näin asetu vastakkain muiden lapsioikeudellisten periaatteiden kanssa, sillä se ohjaa huomioimaan lapsen oikeuksien arvioinnissa kaikki lapsen kannalta relevantit oikeudet. Punnintatilanteissa vastakkain voi olla siis muita periaatteita, mutta lapsen etu vaikuttaa kaikissa tilanteissa. Kaiken kaikkiaan lapsen edun periaate turvaa sitä, että alaikäisten oikeuksiin suhtaudutaan samalla vakavuudella kuin täysi-ikäisten oikeuksiin.⁸⁰ Lapsen edun periaatteen tulisikin ohjata muun muassa lainsäätäjän toimintaa lapsivaikutusten arvioinnin kautta, mikä tarkoittaa erilaisten ratkaisuvaihtoehtojen arvioimista lapsen oikeuksien toteutumisen näkökulmasta⁸¹. Lainsäädäntö voidaan nähdä erittäin merkittävänä keinona, jonka avulla valtio voi varmistaa lasten oikeuksien realisoitumisen. Tähän liittyen lapsen oikeuksien komitea on antamassaan yleiskommentissa 5 todennut, että sopimusvaltioiden kansallisen lainsäädäntö ei saisi olla ristiriidassa yleissopimuksen kanssa eli niiden tulisi olla täydessä sopusoinnussa.

Lapsen etu on siis oikeus, periaate ja menettelytapa. Lapsen oikeuksien komitean mukaan lapsen etu tulisi määrittää kussakin tapauksessa erikseen: ensin selvitetään lapsen edun kannalta olennaiset tekijät, jonka jälkeen lapsen etua voidaan punnita suhteessa muihin intresseihin. Arvioinnissa huomioon pitäisi ottaa muun muassa lapsen näkemys sekä lapsen henkilökohtaiset ominaisuudet, kuten ikä, kehitystaso ja vähemmistöryhmään kuuluminen.⁸² Jos lapsen etu ja tapauksessa vaikuttavat muut intressit ovat ristiriidassa, tulisi tilanne ratkaista tapauskohtaisesti

⁷⁹ Hakalehto 2018, s. 51–52

⁸⁰ Hakalehto 2018, s. 96–97

⁸¹ Hakalehto 2018, s. 54

⁸² Yleiskommentti nro 14, s. 12

ja pyrkiä sovittamaan eri osapuolien intressit yhteen. Jos se ei kuitenkaan ole mahdollista, tulisi päätöksentekijän muistaa lapsen edun ensisijaisuus eli lasta parhaiten palvelevalle ratkaisuvaihtoehdolle tulisi antaa enemmän painoarvoa.⁸³

3.2.3 Lapsen osallisuus

Niin kuin olen aikaisemmin tuonut esille, lapsen oikeuksien komitea on todennut, että lapsen edun mukaisen ratkaisun tulisi sisältää myös lapsen näkemyksen huomioimisen. Lapsen oikeuksien yleissopimuksen 12 artiklan mukaan:

1. Sopimusvaltiot takaavat lapselle, joka kykenee muodostamaan omat näkemyksensä, oikeuden vapaasti ilmaista nämä näkemyksensä kaikissa lasta koskevissa asioissa. Lapsen näkemykset on otettava huomioon lapsen iän ja kehitystason mukaisesti.
2. Tämän toteuttamiseksi lapselle on annettava erityisesti mahdollisuus tulla kuulluksi häntä koskevissa oikeudellisissa ja hallinnollisissa toimitissa joko suoraan tai edustajan tai asianomaisen toimielimen välityksellä kansallisen lainsäädännön menettelytapojen mukaisesti.

Lapsen näkemykset häntä koskevissa asioissa tulisi siis ottaa huomioon hänen ikänsä ja kehitystasonsa mukaisesti. Lapsen osallisuus onkin yksi lapsen oikeuksien sopimuksen yleisperiaatteista ja sen tulisi myös ohjata lapsen oikeuksien sopimuksen tulkintaa, kuten olen edellä maininnut. Perustuslain 6.3 § on vahvasti yhteydessä tähän lapsen oikeuksien sopimukseen. Lapsioikeuden näkökulmasta yhdenvertaisuusperiaate merkitsee tietenkin lasten yhdenvertaista kohtelua toisiinsa nähden, mutta myös aikuisiin nähden. Perustuslain 6 § koskee lapsia kokonaisuudessaan, mutta sen 3 momentti korostaa vielä erityisesti lapsen oikeutta vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystasonsa mukaisesti. Tällä tavalla lasten asemaa oikeuksienhaltijana suhteessa aikuisiin on yritetty korostaa. Lapset nähtiin ennen enemmän haavoittuvaisina ja passiivisina suojelun kohteina kuin aktiivisina toimijoina, mutta kyseinen sopimus on vaikuttanut paljon siihen, miten lasten oikeudellinen asema nähdään. Nykypäivänä lapsien tunnustetaan olevan enemmän itsenäisiä oikeuksien haltijoita, mikä on vaikuttanut paljon siihen millainen, esimerkiksi lasten ja julkisten toimijoiden välinen oikeussuhde on. Lasten mahdollisuus reagoida heitä koskeviin oikeudenloukkauksiin tai vaatia heille kuuluvia oikeuksia ei kuitenkaan toteudu vielä kukaan yhdenvertaisesti aikuisiin nähden.⁸⁴

⁸³ Yleiskommentti nro 14, s. 10

⁸⁴ Hakalehto 2018, s. 5

Lapsen oikeuksien sopimuksen 12 artiklaan liittyy vahvasti lapsen itsemääräämisoikeus, jonka voidaan tulkita sopimuksen mukaan vahvistuvan lapsen iän ja kehityksen myötä. Lapsen ikä ja kehitystaso vaikuttavat siis siihen, millä tavalla hänen näkemyksilleen voidaan antaa painoarvoa. Jos lapsen näkemys jätetään huomiotta, tulee se perustella lapsen edun toteutumisen kautta. Toisaalta velvollisuus ottaa lapsen näkemys huomioon ei tarkoita päätösvallan siirtymistä lapselle, vaan sitä, että lasta kuunnellaan häntä koskevissa asioissa ja että hänelle turvataan tämä mahdollisuus vaikuttaa.⁸⁵ Lapsioikeudellinen osallisuusperiaate merkitsee siis sitä, että lapsella on itseään koskevissa asioissa oikeus kertoa näkemyksensä ja saada se todellisesti huomioituksi eli kyseessä on muun muassa julkisten toimijoiden puolelta velvollisuus ottaa tämä näkemys huomioon⁸⁶. Koska lasten oikeus vaikuttaa ikänsä ja kehitystasonsa mukaisesti itseään koskeviin asioihin on turvattu lapsille perusoikeutena, tulee siihen tehtyjen rajausten täyttää edellä mainitsemani perusoikeuksien rajoitusedellytykset.

3.2.4 Lapsen erityisen suojelun ja huolenpidon tarve

Kun toisaalta perustuslaissa turvataan lapsen tasa-arvoinen kohtelu yksilönä sekä osallistuminen kehitystasonsa mukaisesti, on käänttöpuolena tälle lapsen erityisen aseman huomioiminen eli hänen hyvinvoinnilleen välttämättömän suojelun ja huolenpidon takaaminen. Suomessa mainintaa lapsen oikeudesta erityiseen suojeluun ei löydy suoraan perustuslaista, mutta se on turvattu muualla kansallisessa lainsäädännössä. Tämä erityisen suojelun tarve on kuitenkin määritelty lapsen oikeuksien sopimuksen 3 artiklan 2 kohdassa, jonka mukaan:

Sopimusvaltiot sitoutuvat takaamaan lapselle hänen hyvinvoinnilleen välttämättömän suojelun ja huolenpidon ottaen huomioon hänen vanhempiensa, laillisten huoltajiensa tai muiden hänestä oikeudellisessa vastuussa olevien henkilöiden oikeudet ja velvollisuudet. Tähän pyrkiessään sopimusvaltiot ryhtyvät kaikkiin tarpeellisiin lainsäädäntö- ja hallintotoimiin.

Lapsen erityisen suojelun tarve on yhteydessä lapsen oikeuksien sopimuksen 6 artiklassa turvattuun oikeuteen kehittymisestä, joka on yksi sopimuksen yleisperiaatteista. Sen mukaan lapsella on oikeus elämään ja sopimusvaltioiden tulee turvata lapsen henkiinjäämisen sekä kehittymisen edellytykset mahdollisimman täysimääräisesti. Kehityksen merkityssisältöä ei ole sopimuksen valmistelussa määritelty tarkemmin, mutta oikeuden kehitykseen on nähty merkit-

⁸⁵ Hakalehto 2018, s. 47–50

⁸⁶ Hakalehto 2018, s. 89

sevän lasten suotuisan kehityksen sekä hyvinvoinnin turvaamista ja tämä oikeus ilmenee sopimuksen muista kohdista⁸⁷. Suojeluperiaatteen taustalla voidaan siis nähdä ajatus lapsesta haavoittuvana yhteiskunnan jäsenenä, joka tarvitsee erityistä suojelua tämän vuoksi. Julkisen vallan tulisi siis turvata muun muassa sääntelyn avulla lasten hyvinvoinnin ja kehityksen toteutuminen, sillä lapset eivät ole yhdenvertaisessa asemassa aikuisiin nähden oikeuksiensa vaatimissa.⁸⁸ Lapsen turvallista kehitystä tulisi suojella hänen hyvinvoinnilleen haitalliselta kohtelulta, mikä ilmenee lapsen oikeuksien sopimuksen lisäksi perustuslain 19 §:n 3 momentista, jonka mukaan julkisen vallan on tuettava lapsen huolenpidosta vastaavan mahdollisuudet turvata lapsen hyvinvointi ja yksilöllinen kasvu. Valtion tulee siis aktiivisesti turvata lasten oikeus hyvinvointiin ja kehittymiseen.

Lapsen suojeleminen hänelle haitalliselta toiminnalta saattaa olla joskus ristiriidassa lapsen osallistumisoikeuden kanssa, mutta valtiolla nähdään silti olevan velvollisuus turvata kaikki lapsen oikeudet. Lasta tulisi suojella, mutta valtion tulisi samanaikaisesti toteuttaa lapsen oikeus ilmaista näkemyksensä häntä koskevissa asioissa kehitystasonsa mukaisesti. Lapsen oikeuksien komitea onkin nähnyt asian niin, että lapsen etu ei voi yleensä toteutua tilanteessa, jossa kaikki lapsen oikeuksien sopimuksessa turvatut edut eivät toteudu.⁸⁹ Lapsen edun voidaan nähdä siis koostuvan kokonaisuudessaan yleissopimuksen sisällöstä. Lasten erityisen suojelun periaatteeseen vetoamalla ei siis voida perustella kaikkea lasten oikeuksiin puuttumista, sillä on muistettava lapsille tunnustettu autonomia sekä yhdenvertaisuus suhteessa aikuisiin. Lapsen oikeuksien määrittäminen kussakin tilanteessa vaatii siis soveltuvien periaatteiden punnintaa – voidaan esimerkiksi arvioida, miten lapsen erityiseen suojeluun vetoamalla voidaan rajoittaa hänen itsemääräämisoikeuttaan.⁹⁰

⁸⁷ Hakalehto 2018, s. 32

⁸⁸ Hakalehto 2018, s. 78–79

⁸⁹ Hakalehto 2018, s. 40–41

⁹⁰ Nieminen 1990, s. 38

4 TRANSLAIN TÄYSI-IKÄISYYSVAATIMUKSEN OIKEUDELLINEN TARKASTELU

4.1 Ikäraja ja yhdenvertaisuus

Edellä olen tarkastellut hallituksen esitystä laiksi sukupuolen vahvistamisesta sekä lapsen erityispiirteitä oikeussubjektina. Tässä pääluvussa tulen kokoamaan tutkimukseni yhteen tarkastelemalla täysi-ikäisyysvaatimusta suhteessa lapsille turvattuihin oikeuksiin. Hyödynnän tarkastelussani pro et contra -argumentaatiota eli punnitsen täysi-ikäisyysvaatimusta puoltavia huomioita suhteessa sitä kritisoiviin näkemyksiin. Aloitan tarkasteluni täysi-ikäisyysvaatimuksen ja yhdenvertaisuuden suhteesta toisiinsa, jonka jälkeen siirryn tarkastelemaan ikärajan asettamista lapsioikeudellisten periaatteiden kautta. Lopuksi otan huomioon perusoikeuksien rajoitusedellytykset.

Yhtenä tutkimukseni tarkoituksena on siis ollut arvioida translain 1 §:n täysi-ikäisyysvaatimuksen ja perustuslain 6 §:n yhdenvertaisuuden välistä ristiriitaisuutta. Lapsia tulisi perustuslain yhdenvertaisuussäännöksen mukaan kohdella tasa-arvoisesti ja heidän oikeutensa vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti tulisi turvata. Täysi-ikäisyysvaatimusta tulee tarkastella niin yhdenvertaisuuden kuin siihen sisältyvän syrjinnän kiellon kannalta. Syrjimättömyys on myös yksi edellä mainituista lapsen oikeuksien sopimuksen yleisperiaatteista eli se tulisi huomioida aina sopimuksen tulkinnassa. Näin ollen syrjimättömyys pitäisi ottaa erityisesti huomioon lapsen oikeudellista asemaa selvitettäessä, sillä kuten olen edellä tuonut esille, lapsen oikeuksien komitea on yleiskommentissa 5 todennut, että sopimusvaltioiden kansallinen lainsäädäntö ei saisi olla ristiriidassa yleissopimuksen kanssa. Lapsiin kohdistuu lapsen oikeuksien sopimuksen syrjimättömyyden lisäksi perustuslain 6.2 §:n syrjinnän kiello eli ketään ei saisi muun muassa iän perusteella asettaa eri asemaan ilman hyväksyttävää perustetta. Jos säännöstä tulkittaisiinkin suoraan sen sanamuodon perusteella, saattaisi saada käsityksen, että syrjinnän kiello estäisi erilaisten ikärajojen asettamisen. On kuitenkin katsottu, että perusoikeussäännöstö ei estä ikärajojen asettamista, jos sitä perustellaan muun muassa lasten suojelemisen kautta⁹¹. Lainsäädännöstä löytyykin erilaisia lapsia koskevia ikärajoja. Ikärajan avulla rajoitetaan esimerkiksi alkoholi- ja tupakkatuotteiden myymistä alaikäisille lasten suojeleluun ja turvalliseen kehitykseen vedoten⁹².

⁹¹ Saraviita 2005, s. 163

⁹² Hakalehto 2018, s. 86

Historiallisesti tulkiten tämä syrjinnän kiello on tarkoitettu ehdottomaksi kielloksi, joka sitoo myös lainsäätäjää. Uutta lakia valmisteltaessa ja säädettyä tulisi kyseistä kielloa noudattaa eivätkä perustuslakia alemmat säädökset saisi siis olla ristiriidassa kiellon kanssa. Lainsäätäjälle syntyy näin velvoite esittää hyväksyttävä peruste, jonka perusteella eri asemaan asettamista voidaan pitää oikeellisenä. Vaikka lasten oikeuksien käyttöä voidaankin siis ikärajojen kautta rajoittaa, tulee niiden olla lasten perusoikeuksien toteutumisen kannalta perusteltuja.⁹³ Lapsioikeuden suojeluperiaatteeseen nojaamalla voitaisiin siis uuden translain täysi-ikäisyysvaatimus nähdä perusteltuna. Suomen lainsäädännössä lapsen osallistumisoikeutta, eli oikeutta vaikuttaa itseään koskeviin asioihin, onkin rajoitettu ikärajan avulla⁹⁴. Lastensuojelulain (417/2007) 21 §:n mukaan 12-vuotiaalla on oikeus käyttää huoltajan ohella puhevaltaansa, kun alle 12-vuotiaan kohdalla hänen puhevaltaansa käyttää huoltaja. Vaikka säännös on siis kirjoitettu oikeuden muotoon, rajoittaa se alle 12-vuotiaiden oikeutta käyttää itsenäisesti puhevaltaansa. Säännös on toisaalta siltä kannalta ongelmallinen, että lapsen oikeuksien komitea on katsonut, ettei lasten osallisuutta saisi sitoa ikärajiin⁹⁵.

Pelkästään yhdenvertaisuuden ja syrjinnän kiellon kautta ei ole näin mahdollista arvioida täysi-ikäisyysvaatimuksen oikeellisuutta, minkä vuoksi sen lisäksi tulee arvioida lapsioikeudellisia periaatteita.

4.2 Ikäraja ja lapsioikeudelliset periaatteet

Edellä olen käsitellyt lapsioikeudellisia periaatteita ja tuonut esille, että lapsen oikeuksien sopimuksesta nousevien yleisperiaatteiden olisi tarkoitus heijastua kansalliseen lainsäädäntöön, mikä tietenkin velvoittaa myös kansallista lainsäätäjää huomioimaan nämä yleissopimuksesta nousevat tavoitteet. Lapsioikeudelliset periaatteet nousevatkin perus- ja ihmisoikeuksien rinnalla tärkeiksi translain täysi-ikäisyysvaatimusta tarkastellessa, sillä täysi-ikäisyysvaatimus rajoittaa lasten oikeuksia, jolloin se pitäisi pystyä perustelemaan muun muassa lapsioikeudellisten periaatteiden kautta. Täysi-ikäisyysvaatimusta tulee tulkita myös perus- ja ihmisoikeusmyönteisesti, sillä perustuslain 22 § turvaa lasten perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisen. Tulkinnassa tulisi siis ottaa huomioon lasten kannalta heidän erityiset oikeutensa, jotka perustuvat muun muassa lapsen oikeuksien sopimukseen.⁹⁶

⁹³ Hakalehto 2018, s. 29

⁹⁴ Hakalehto 2018, s. 84

⁹⁵ Yleiskommentti nro 12, s. 8

⁹⁶ Hakalehto 2018, s. 13

Kuten olen edellä tuonut esille, lapsen etu tulisi ottaa huomioon kaikissa tilanteissa, jotka koskettavat lapsen oikeuksia. Lapsen edun ensisijaisuuden periaatteen mukaisesti lapseen kohdistuvassa päätöksenteossa tulisi ottaa huomioon kaikki lapsen kannalta relevantit intressit, joiden kautta voidaan arvioida paras vaihtoehto lapsen edun toteuttamiseksi. Lapsen etu määritetään siis aina tapauskohtaisesti ja näin pitäisi toimia myös translain täysi-ikäisyysvaatimuksen kohdalla. Lasten edun kannalta täysi-ikäisyysvaatimuksen arvioinnissa huomioitavia intressejä ovat lapsen osallisuus ja siihen liittyvä itsemääräämisoikeus sekä erityinen suojelun tarve ja toisaalta oikeus hyvinvointiin sekä kehitykseen. Lasten etu täysi-ikäisyysvaatimuksen kontekstissa muodostuu siis sillä perusteella, miten lasten oikeus osallisuuteen sekä erityisen suojelun tarve pystytään huomioimaan mahdollisimman täysimääräisenä.

Lapsen osallisuus on katsottu yhdeksi lapsen oikeuksien sopimuksen yleisperiaatteeksi, minkä vuoksi myös siihen liittyvä itsemääräämisoikeus voidaan mieltää erittäin keskeiseksi yleissopimuksen kannalta. Vuonna 2013 translain uudistamiseksi asetettu työryhmä ilmaisi loppuraportissaan, että lasten oikeutta sukupuolen vahvistamiseen ei voisi perustella ainoastaan itsemääräämisoikeudella, sillä alaikäiset eivät ole välttämättä henkisesti riittävän kypsiä päättämään yksin näin merkittävästä asiasta⁹⁷. Tässä yhteydessä työryhmä ei ole kuitenkaan huomioinut sitä, että lapsen itsemääräämisoikeuden on katsottu kasvavan iän myötä, minkä vuoksi kaikkien alaikäisten oikeuksien rajoittaminen tällä perusteella ei ole mahdollista. Lapsen oikeuksien komitea on yleiskommentissaan korostanut kaikkien nuorten oikeutta sananvapauteen, ruumiilliseen ja psykologiseen koskemattomuuteen sekä sukupuoli-identiteetin ja kehittyvän itsenäisyyden kunnioittamiseen⁹⁸. Myös transsukupuolisten nuorten itsemääräämisoikeutta tulisi siis kunnioittaa. Vuonna 2019 translainsäädännön uudistamiseksi asetettu valmistelutyöryhmä onkin raportissaan katsonut, että lapsen oikeuksien sopimuksessa turvatusta lapsen edusta ja itsemääräämisoikeudesta seuraa, että sukupuoli-identiteetti on lähtökohtaisesti lapsen iän ja kehitystason mukaisesti hänen itsensä määriteltävissä. Valmisteluryhmä totesi myös, että lapsen oikeuksien sopimus velvoittaa tapausten yksilölliseen harkintaan, mistä seuraa, että kiinteiden ikärajojen asettaminen on lähtökohtaisesti lapsen oikeuksien sopimuksen vastaista.⁹⁹ Lapsen edun turvaamiseksi ei siis saisi asettaa kiinteitä ja liian rajoittavia ikärajoja, sillä lapsen edun ensisijaisuus edellyttää tapauskohtaista harkintaa. Ikärajaa asetettaessa olisi

⁹⁷ STM:n raportteja ja muistioita 2015:23, s. 22

⁹⁸ Yleiskommentti nro 20, s. 10

⁹⁹ STM 31.1.2020, s.37

oltava painavat perusteet, jotta muun muassa täysi-ikäisyysvaatimus voitaisiin nähdä itsemääräämisoikeuden ja lapsen oikeuksien sopimuksen kannalta mahdollisena.

Alaikäisen itsemääräämisoikeuden kannalta merkittäväksi nousee etu- ja sukunimilain (946/2017) 44 §:n 1 momentti, jonka mukaan:

Jos alaikäinen on täyttänyt 15 vuotta, hän käyttää itsenäisesti puhevaltaa huoltajansa tai muun laillisen edustajansa ohella. Jos 15 vuotta täyttänyt alaikäinen ja huoltaja tai muu laillinen edustaja ovat erimielisiä, on alaikäisen oma mielipide ratkaiseva. Asia voidaan ratkaista 15 vuotta täyttäneen aloitteesta huoltajaa tai muuta laillista edustajaa kuulematta, jos tätä ei tavoiteta.

Lainsäätäjät on tässä yhteydessä tunnistanut nimen olennaisen liittymisen lapsen identiteettiin sekä jokapäiväiseen elämään, minkä vuoksi lapsen itsemääräämisoikeutta on täsmennetty, vaikka soveltamiskäytäntö on lainsäätäjän mukaan vastannut säännöksen sanamuotoa jo aikaisemmin¹⁰⁰. Historiallisesti tulkiten lainsäätäjät on tässä yhteydessä pyrkinyt turvaamaan lapsen oikeuden vaikuttaa itseään koskeviin asioihin ikänsä ja kehitystasonsa mukaisesti. 15-vuotiaat ovat myös rikoslain (39/1889) 3 luvun 4 §:n 1 momentin mukaan rikosoikeudellisesti vastuussa teoistaan. 15 ikävuotta täyttäneiden kehitystaso on siis nähty riittäväksi siihen nähden, että heidät voidaan asettaa vastuuseen teoistaan. Miksei tämä sama ajattelu koske 15-vuotiaita transsukupuolisia nuoria? He voivat itsemääräämisoikeutensa perusteella muuttaa nimensä sekä joutua rikosoikeudelliseen vastuuseen, mutta he eivät voi vahvistaa juridista sukupuoltaan. Tämä ei toisaalta ole myöskään linjassa sen kanssa, että 16-vuotiaat voivat saada jo hormonihoitoja sukupuoliristiriidan hoitoon, kuten olen edellä esittänyt.

Täysi-ikäisyysvaatimuksen kannalta merkittäväksi nousee myös lapsen oikeuksien sopimuksen 6 artiklassa ilmaistu yleisperiaate, jonka mukaan lapselle tulee turvata elämän, henkiinjäämisen ja kehittymisen edellytykset mahdollisimman täysimääräisesti. Tähän liittyy vahvasti myös sopimuksen 3 artiklan 2 kohdassa lapselle turvattu oikeus hänen hyvinvoinnilleen välttämättömään suojeluun ja huolenpitoon sekä 24 artiklan 1 kohdassa lapselle turvattu oikeus nauttia parhaasta mahdollisesta terveydentilasta. Transsukupuolisilla lapsilla ja nuorilla on suhteessa enemmän terveyteen ja hyvinvointiin liittyviä ongelmia, ja he myös kokevat muita enemmän kiusaamista ja syrjintää¹⁰¹. Tämä vaatii valtiolta aktiivisia toimia, sillä perustuslain 22 § velvoittaa julkisen vallan huolehtimaan perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista. Kuten

¹⁰⁰ He 104/2017 vp, s.

¹⁰¹ STM 11.2.2022, s. 9

olen aikaisemmin tuonut esille, se ei riitä, että valtio itse pidättäytyy näihin oikeuksiin puuttumisesta. Lapsen oikeuksien komitea onkin antamassaan yleiskommentissa 20 todennut, että valtioiden tulisi ryhtyä tehokkaisiin toimiin muun muassa transsukupuolisten nuorten suojelemiseksi kaikilta väkivallan, syrjinnän tai kiusaamisen muodoilta¹⁰². Tämän lisäksi komitea on todennut, että valtioiden tulisi tunnistaa ja ottaa lainsäädännössä huomioon kansallisen tason tekijät, jotka tekevät lapsista haavoittuvaisia tai asettavat jotkin lapsiryhmät epäedulliseen asemaan¹⁰³. Perus- ja ihmisoikeusmyönteisesti tulkiten valtion tulisi ryhtyä pikimmiten aktiivisiin toimiin turvataksaan transsukupuolisille lapsille ja nuorille heille kuuluvat oikeudet hyvinvointiin, kehittymiseen ja parhaimpaan mahdolliseen terveydentilaan liittyen. Tämä ei tietenkään suoranaisesti velvoita juridisen sukupuolen vahvistamisen mahdollistamista myös alaikäisille, mutta transsukupuolisten lasten ja nuorten kannalta on tärkeää huomioida, miten virheellinen sukupuolimerkintä saattaa heikentää heidän hyvinvointiaan ja elämänlaatuaan. Tärkeää on myös tunnistaa se, että transsukupuolisuus itsessään ei aiheuta lasten ja nuorten heikompa hyvinvointia, vaan siihen liittyvä sukupuoliristiriidan kanssa eläminen¹⁰⁴. Tältä kannalta voitaisiin tulkita, että oikeus kehitykseen yleisperiaatteena sekä lapsioikeudellinen suojeluperiaate puoltaisivat molemmat täysi-ikäisyysvaatimuksen poistoa. Lapsen edun ensisijaisuuden näkökulmasta voidaan myös ajatella, että sukupuolen juridisen vahvistamisen kautta voitaisiin vahvistaa usean oikeuden toteutumista samanaikaisesti, sillä se saattaisi vaikuttaa positiivisesti lapsen kehitykseen, hyvinvointiin sekä terveydentilaan. Jos siis nähtäisiin, että täysi-ikäisyysvaatimuksen poistamisen kautta lapsen oikeudet toteutuisivat mahdollisimman täysimääräisesti, puoltaisi se myös juridisen sukupuolen vahvistamisen mahdollistamista alaikäisille.

Toisaalta lapsen oikeus kehitykseen ja erityiseen suojeluun ovat toimineet myös perusteina täysi-ikäisyysvaatimukselle. Esimerkiksi hallituksen esityksessä laiksi sukupuolen vahvistamisesta on todettu seuraavasti:

Toisaalta juuri sukupuolen oikeudellisen vahvistamisen merkityksestä lasten ja nuorten hyvinvoinnille, irrotettuna sosiaalisesta transitiosta ja ympäristön tuesta taikka sukupuoliristiriidan lääketieteellisistä hoidoista ei ole tutkittua tietoa. Tutkimus myös osoittaa, että on mahdollista, että transiio takaisin aiempaan sukupuolirooliin saattaa muodostua raskaaksi lapselle.¹⁰⁵

¹⁰² Yleiskommentti nro 20, s. 10

¹⁰³ Yleiskommentti nro 15, s. 5

¹⁰⁴ STM 11.2.2022, s. 25

¹⁰⁵ HE 189/2022 vp, s. 72

Historiallisesti tulkiten näkisin lainsäätäjän perustelevan täysi-ikäisyysvaatimusta tässä nimenomaan lapsen oikeuksien sopimuksen oikeuden kehitykseen sekä lapsioikeudellisen suojeluperiaatteen kannalta. Lainsäätäjä on näin halunnut suojata alaikäisten hyvinvointia ja kehitystä tutkimustiedon puutteellisuuden sekä mahdollisen takaisin transition raskauden vuoksi. Ongelmallista lainsäätäjän perusteluissa on kuitenkin se, että tutkimuksista ei löydy erityisiä perusteita ikärajan asettamista juuri 18 ikävuoteen¹⁰⁶. Edellä olen myös tuonut esille sen, että virkamiestyöryhmä on samaisessa hallituksen esityksessä todennut, että vaikka sukupuoliristiriita ei olisi pysyvä, saattaa sen kanssa eläminen haitata hyvinvointia ikävaiheessa, jossa pitäisi pystyä keskittymään vertaissuhteisiin ja opiskeluun. Lasten oikeuksien rajoittaminen on siis lähtökohdaisesti mahdollista lapsen edun, kehityksen ja suojelun kautta perusteltuna, mutta perusteiden tulee olla todellisia eikä esimerkiksi suojeluperiaatteeseen voi vedota tilanteissa, joissa todellista tarvetta lapsen erityiselle suojelulle ei ole hänen oikeuksiensa kannalta. Lapsen edun toteutuminen vaatiikin sitä, että lapsen kannalta otetaan huomioon kaikki intressit, jotka voivat vaikuttaa hänen oikeuksiensa toteutumiseen.

4.3 Hallituksen esityksen perustelut ja perusoikeuksien rajoitusedellytykset

Tarkoitukseni on ollut tarkastella täysi-ikäisyysvaatimusta lasten tasa-arvoisen kohtelun kannalta, mutta tämän lisäksi olen halunnut selvittää, mitä lainsäätäjä on täysi-ikäisyysvaatimuksella halunnut tavoitella ja miten sitä on hallituksen esityksessä perusteltu. Edellä olen jo tuonut esille hallituksen esityksestä ilmenneet perustelut täysi-ikäisyysvaatimukselle ja nyt aion vielä tarkastella niitä perusoikeuksien rajoitusedellytysten kautta. Perustuslain 6 §:ssä turvatusta yhdenvertaisuudestakin on nimittäin mahdollista poiketa, jos perusoikeuksien rajoitusedellytykset täyttyvät. Merkittäviksi tarkastelukohdiksi nousevat rajoitusperusteen hyväksyttävyyksivaatimus sekä ihmisoikeusvelvoitteiden noudattamisen vaatimus.

Kun perusoikeuksia rajoitetaan, tulee rajoitusperusteen siis olla hyväksyttävä. Tämä hyväksyttävyyden on vähän epätarkka, mutta myös arvosidonnainen käsite, minkä vuoksi sen tulkinta voi osoittautua oikeustieteen kannalta haastavaksi. Veli-Pekka Viljanen on kuitenkin todennut, että hyväksyttävyyksivaatimuksen sisältöä voitaisiin avata systemaattisesti tulkitsemalla eli liittämällä se perusoikeusjärjestelmän kokonaisuuteen ja tarkastelemaan sitä sen valossa.¹⁰⁷ Näkisin

¹⁰⁶ STM 11.2.2022, s. 25. Kaikilla lapsilla sukupuoliristiriita ei jatku aikuisuuteen asti, mutta tutkimuksissa on esimerkiksi huomattu, että 10–13 ikävuoden välisellä ajalla on suuri merkitys lasten ja nuorten kokemuksen kannalta.

¹⁰⁷ Viljanen 2001, s. 126

tämän tarkoittavan lapsen oikeuksien rajoittamisen kohdalla sitä, että siihen liittyvän hyväksyttävän rajoitus tulee olla lapsioikeuden muodostaman systemaattisen kokonaisuuden kannalta hyväksyttävä. Aikaisemman tarkasteluni ja tulkintani perusteella totean, että hallituksen esityksessä laiksi sukupuolen vahvistamisesta ei ole esitetty tällaista lapsioikeuden kannalta hyväksyttävää perustetta. Lapsen edun kautta muodostuva vaatimus lapsen oikeuksien mahdollisimman täysimääräisestä toteuttamisesta on niin keskeinen näkökohta lapsioikeuden kannalta, että ehdoton 18 ikävuoden ikäraja ei voi olla lapsen edun mukainen – varsinkaan koska perusteita täysi-ikäisyydelle ei ole selkeästi ilmaistu lainsäätäjän toimesta. Esityksessä onkin todettu, että lakiehdotuksen valmisteluun ei ole kuulunut tehdä ehdotuksia sukupuolen vahvistamisen sääntelemiseksi alaikäisten osalta¹⁰⁸. Tämä ei kuitenkaan poista lainsäätäjän velvollisuutta perustella perusoikeuksien rajoittamista, sillä myös lapsen oikeudelliseen asemaan tehdyt rajoitukset tulee perustella yhdenvertaisesti täysi-ikäisiin nähden. Perusoikeusrajoitusten sallittavuus tulisikin ratkaista ensisijaisesti lainsäädäntövaiheessa, mikä muun muassa puoltaisi sitä, että lasten yhdenvertaisuutta juridisen sukupuolen vahvistamisprosessiin suhteessa aikuisiin olisi tarkasteltu ja perusteltu jo lainsäädäntövaiheessa¹⁰⁹.

Perusoikeuksia koskevat rajoitukset eivät saa myöskään olla Suomea sitovien kansainvälisten ihmisoikeussopimusten vastaisia¹¹⁰. Edellä esittämäni tarkastelun perusteella totean, että täysi-ikäisyysvaatimusta ei voida nähdä YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen mukaisena, sillä se puuttuu todella vahvasti lapsen oikeudelliseen asemaan muun muassa itsemääräämisoikeuden ja hyvinvoinnin kannalta. Perus- ja ihmisoikeusmyönteisesti tulkiten lasten ja nuorten turvatutuja perus- ja ihmisoikeuksia tulisikin rajoittaa mahdollisimman vähän, jotta voidaan turvata lasten oikeuksien mahdollisimman tehokas toteutuminen. Ongelmallista tältä kannalta on myös se, että lasten oikeuksiin puuttumista ei ole perusteltu riittävän perusteellisesti. Edellä pääluvussa kaksi esittämäni perusteella lainsäätäjä on myös itse todennut, että ehdoton ikäraja ei ole täysin lasten oikeuksien mukainen. Lapsen oikeuksien sopimus on kuitenkin sopimusvaltiota velvoittava sopimus, jolloin Suomessakin tulisi turvata mahdollisimman täysimääräisesti siinä turvatut oikeudet. Oikeuksien rajoittamisen perustelematta jättäminen ei ole näin Suomea sitovien ihmisoikeusvelvoitteiden eikä myöskään perusoikeuksien rajoitusedellytysten mukaista.

Hallituksen esityksessä on tuotu esille se, miten aikaisempaa translakia on lainsäätäjän toimesta perusteltu. Nämä perustelut eivät ole kuitenkaan enää päteviä, sillä nykyisessä translaissa on

¹⁰⁸ HE 189/2022 vp, s. 76

¹⁰⁹ Viljanen 2001, s. 13

¹¹⁰ PeVM 25/1994 vp, s. 5

erotettu toisistaan lääketieteellinen selvitys ja sukupuolen juridinen vahvistaminen. Näiden yhteys nähtiin nimittäin ennen perusteena täysi-ikäisyysvaatimukselle, mutta uuden translain kannalta täysi-ikäisyysvaatimuksen perustelut ovat jääneet vajavaisiksi. Näin ollen täysi-ikäisyysvaatimuksen tarkastelua lasten oikeuksien kannalta ei ole voinut siirtää myöhemmäksi, sillä myös lasten oikeuksien rajoittaminen tulee aina perustella. Vaikka täysi-ikäisyysvaatimus nähtäisiin perusteltuna joltain kannalta, olisi työryhmän pitänyt tuoda esille rajoitukselle hyväksyttävä peruste, joka olisi ollut muun ohella oikeasuhtainen ja ihmisoikeusvelvoitteiden mukainen. Näkisinkin siis, että lainsäätäjä ei ole näin tunnistanut täysi-ikäisyysvaatimukseen perus- ja ihmisoikeusulottuvuuden perusteella kuuluvaa perusteluvelvollisuutta.

Edellä suorittamani tulkinnan ja punninnan kautta totean, että uuden translain vaatimus täysi-ikäisyydestä on osin ristiriidassa YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen kanssa. Tämä johtuu varsinkin siitä näkökohdasta, että vaatimuksen tarkastelua lapsen oikeuksien kannalta ei ole suoritettu perusteellisesti eikä hallituksen esityksessä ole tuotu esille riittäviä perusteluja täysi-ikäisyysvaatimuksen hyväksyttävyydelle. Lapsen oikeus kehitykseen ja hyvinvointiin sekä osallisuuteen liittyvä itsemääräämisoikeus ovat niin merkittäviä alaikäisen oikeudellisen aseman kannalta, ettei niiden tarkastelua voi ohittaa. Lapsen edun toteutumisen kannalta onkin punnittava kaikkia lasten oikeuksien kannalta nousevia intressejä, jotta voidaan löytää lopputulos, joka suojaa lasten oikeuksien toteutumista kokonaisvaltaisesti. Tämän lisäksi lapset eivät välttämättä osaa itse vaatia oikeuksiaan toteutettavaksi, minkä vuoksi he ovat eriarvoisessa asemassa täysi-ikäisiin nähden. Valtion pitäisi tästäkin näkökulmasta turvata lasten oikeuksien täysimääräinen toteutuminen eikä siirtää heidän oikeudellisen asemansa määrittämistä myöhemmäksi.

Samaan lopputulokseen päätyi myös uuden translain valmistelun yhteydessä selvitystä lasten ja nuorten oikeuksista tuottanut työryhmä. Työryhmän mukaan jatkovalmistelussa olisi syytä harkita, että juridisen sukupuolen vahvistaminen mahdollistettaisiin myös alaikäisille.¹¹¹

¹¹¹ STM 11.2.2022, s. 31

5 JOHTOPÄÄTÖKSET

Tässä tutkimuksessa olen analysoinut uutta lakia sukupuolen vahvistamisesta lasten ja nuorten oikeuksien näkökulmasta. Aloitin tarkastelemalla hallituksen esityksestä eduskunnalle laiksi sukupuolen vahvistamisesta sen lainvalmisteluprosessin kautta. Tarkoitukseni oli siis arvioida tapaa, millä täysi-ikäisyysvaatimusta on kyseisessä hallituksen esityksessä perusteltu. Mielenkiintoisena huomiona hallituksen esityksestä nousi esille se, että lasten ja nuorten asemaa oli tarkasteltu suhteellisen laajasti nimenomaan siitä näkökulmasta, että täysi-ikäisyysvaatimuksen poistaminen voisi edistää transsukupuolisten lasten ja nuorten hyvinvointia. Lainsäätäjällä oli myös itse todennut, että ehdotonta ikärajaa ei voida pitää sopuisuudessa lasten oikeuksien kanssa, mikä korosti entisestään täysi-ikäisyysvaatimuksen oikeellisuutta puoltavien argumenttien vähäisyyttä. Erityisenä huomiona esille nousi myös se, että osana hallituksen esityksen valmistelua haluttiin tuottaa selvitys lasten ja nuorten oikeuksien toteutumisesta. Selvityksen pohjalta ei kuitenkaan ollut tarkoitus ehdottaa muita sääntelyvaihtoehtoja täysi-ikäisyysvaatimuksen rinnalle. Tästä heräsi kysymys siitä, miksi selvitys on tuotettu ja miksi tässä yhteydessä ei mahdollistettu muiden sääntelyehdotusten tarkastelemista.

Tämän lisäksi olen tutkinut perustuslain 6 §:ssä turvattua yhdenvertaisuutta suhteessa uuden translain 1 §:n täysi-ikäisyysvaatimukseen. Tavoitteenani on ollut punnita pro et contra -argumentaation avulla, onko kyseisten säännösten välillä havaittavissa ristiriitaisuutta. Perusoikeudet ovat myös lapsille ja nuorille turvattuja oikeuksia, joten niistä tehtyjen poikkeusten tulisi olla perusteltuja. Tarkastelussani huomasin sen, että yhdenvertaisuus ei suoraan asetu esteeksi ikärajojen ja tässä tapauksessa täysi-ikäisyyden hyväksyttävyydelle, vaan keskiöön nousee se, miten niihin liittyvää hyväksyttävyyttä on perusteltu muun muassa lapsioikeudellisten periaatteiden kautta. Tarkastelinkin täysi-ikäisyysvaatimuksen kannalta merkittäväksi nousevia periaatteita, kuten lapsen edun ensisijaisuutta, suojeluperiaatetta sekä osallisuusperiaatteeseen liittyvää itsemääräämisoikeutta. Huomioin myös lasten perusoikeuksiin kiinteästi liittyvät perusoikeuksien rajoitusedellytykset.

Tarkasteluni pohjalta toteankin, että täysi-ikäisyysvaatimus on ristiriidassa lasten oikeuksien kanssa ja näin myös ongelmallinen perustuslain 6 §:n yhdenvertaisuusperiaatteen kannalta. Uutta translakia koskevassa hallituksen esityksessä ei ole riittävästi huomioitu lasten oikeuksia eikä muun muassa täysi-ikäisyysvaatimusta ole punnittu lapsen edun kautta, minkä vuoksi kyseinen vaatimus asettaa perusteettomasti lapset eriarvoiseen asemaan aikuisten kanssa. Lasten

yhdenvertaisuutta aikuisiin nähden rikkoo siis se, että sukupuolen juridisen vahvistamisprosessin edellytykseksi on asetettu täysi-ikäisyys, mutta oikeellisuutta tämän ikärajan asettamiseen ei ole osoitettu.

Transsukupuolisten lasten ja nuorten oikeuksien turvaamiseksi tulisikin heti ryhtyä translain jatkovalmisteluun. Lasten oikeudellista asemaa tulisi arvioida kattavasti, sillä muun muassa mahdollisen ikärajan asettaminen sukupuolen juridiselle vahvistamiselle vaatii kattavaa punnintaa eri intressien kannalta. Tämän tutkimuksen puitteissa ei ole ollut realistista tarkastella suositusta tälle mahdolliselle ikärajalle, sillä analyysi on keskittynyt lähinnä täysi-ikäisyysvaatimuksen ja yhdenvertaisuuden suhteeseen lapsen oikeuksien kannalta. Tästä syntyykin intressi myös jatkotutkimukselle, joka antaisi paremman tilaisuuden arvioida ikärajaa lasten oikeuksien kannalta. Tutkimus muodostuisi tällöin mahdollisesti osittain oikeusvertailevaksi, sillä sääntelyvaihtoehtoja voisi etsiä muun muassa muualta pohjoismaisesta lainsäädännöstä.

Loppuun haluan todeta, että transsukupuolisten lasten oikeudellisen aseman selvittämättä jättäminen hallituksen esityksen yhteydessä on erittäin valitettavaa lasten oikeuksien toteutumisen kannalta. Translain uudistus jäi pääministeri Marinin hallituskauden loppupuolelle, mikä tarkoittaa hallituksen vaihtumista sekä uutta hallitusohjelmaa. Lapsia koskeva mahdollinen jatkovalmistelu tullaan siis tekemään eri hallituskokoonpanon osalta, mikä voi vaikuttaa paljonkin siihen, aiotaanko lasten oikeudellista asemaa selvittää vai hautautuuko se uuden hallituksen muiden tavoitteiden alle.